

GAP ORGANİK TARIM KÜME PROJESİ

SONUÇ İZLEME- DEĞERLENDİRME ve ETKİ ARAŞTIRMASI

HAZİRAN 2018

MURAT ÇEVİK
Şehir ve Bölge Y. Plancısı

T.C. KALKINMA BAKANLIĞI
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

*Güçlü bireyler.
Güçlü toplumlar.*

SONUÇ İZLEME-DEĞERLENDİRME ve ETKİ ARAŞTIRMASI TASLAK RAPOR
--

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ

EXECUTIVE SUMMARY

KISALTMALAR

1. GİRİŞ

- 1.1. Arka plan
- 1.2. Amaç
- 1.3. Yöntem
- 1.4. Sınırlılıklar

2. PROJE TANIMI VE KALKINMA BAĞLAMI

- 2.1. Proje Tanımı
- 2.2. Temel paydaşlar
- 2.3. Beklenen sonuçlar

3. BULGULAR

- 3.1. Tasarım
- 3.2. Uygulama
- 3.3. Çıktı ve Sonuçlar

4. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

5. EKLER

- EK-1. Kaynak Listesi
- EK-2. Araştırma Güncesi
- EK-3. Saha Ziyaretleri Özeti
- EK-4. Değerlendirme Matrisi

YÖNETİCİ ÖZETİ

Proje Özet Çizelgesi

Proje Adı	GAP Organik Tarım Küme Projesi
Yürütücü Kuruluş	GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Uygulayıcı/Teknik Destek	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)
Uygulama Bölgesi	Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İlleri (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Siirt ve Şırnak)
Uygulama Dönemi	2009-2018
Toplam Proje Bütçesi	6.575.000TL (3.911.792 USD) Proje Onaylanan Ana Bütçesi 9.000.000 TL Kalkınma Ajanslarına MDP Kapsamında aktarılan bütçe 3.000.000 TL İdare Bütçesi
Sağlanan Eş Mali katkılar	150.000TL (73.783 USD) Kilizi Organik Zeytin Üreticileri Birliği eş katkı 1.369.744 USD UNHCR eş mali destek

Proje Tanımı ¹

GAP Organik Tarım Küme Projesi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ) tarafından, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) teknik desteğiyle 2009-2018 döneminde yürütülmüştür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde, 2007-2015 dönemi için geliştirilen "Rekabet Gündemi"nde organik tarımın öncelikli sektörlerden biri olarak belirlenmesi sonucunda, "GAP Eylem Planı (2008-2012)" çerçevesinde geliştirilen Proje, Rekabet Gündemi'nin Bölge için ortaya koyduğu "Sürdürülebilir Medeniyetler Beşiği" vizyonuna katkı sunmakta ve GAP Eylem Planı öncelikleri ile uyumlu olarak uygulanmaktadır.

Proje ile, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde organik tarım sektörünün ulusal ve uluslararası rekabet edebilirliğinin artırılması ve üst ölçekte, Bölge'nin sürdürülebilir bir biçimde ve sosyal eşitlik ilkesine paralel olarak kalkınmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.**

Projenin amacı, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarımsal potansiyelleri değerlendirmek, organik gıda ve organik tekstil sektörlerinin teknik, fiziki, bilgi ve kurumsal altyapılarını küme geliştirme çalışmaları ile geliştirmek ve bu sektörlerin daha rekabetçi bir konuma gelmelerini sağlamaktır.**

GAP Organik Tarım Küme Projesi 2023 vizyonu olarak **"GAP Bölgesi'nin geniş ve verimli sulanabilir tarım alanları ile Türkiye'nin önde gelen organik tekstil ve gıda hammadde tedarikçisi, yenilikçi ve rekabetçi organik üretim cazibe merkezi olması"** belirlenmiştir.

Bu vizyona ulaşabilmek için uygulanacak **strateji, küme aktörleri arasındaki işbirliğini geliştirerek, "tekrarlanabilecek" ve/veya "ölçeklendirilebilecek" başarı hikâyeleri oluşturulmasıdır.**

Proje kapsamında hazırlanan Değer Zinciri Analizi'nde 45 ürün ele alınmış, bu ürünler mevcut bilgiler ışığında ve mevcut koşullar altında organik üretim açısından öne çıkan ürünlerin tespit edilmesi için kullanılan üçlü "filtreleme" sonucunda 8 ürüne (pamuk, zeytin, kırmızı mercimek, nohut, buğday (durum), ayçiçeği, soya fasulyesi, nar, antepfıstığı) indirilmiştir.

Proje çerçevesinde yapılan "Değer Zinciri" ve "Kümelenme" çözümleme çalışmalarının ardından, katılımcı bir süreç ile gerçekleştirilen saha çalışmaları, toplantı ve görüşmeler sonucunda 2011 yılında; GAP Organik Tarım Kümesi'ni harekete geçirecek stratejik eylemleri ve yönetim yapısını sunan bir "Küme Yol Haritası" hazırlanmıştır.

GAP Organik Tarım Küme Yol Haritası'nda, Bölge'nin "2023'te geniş ve verimli sulanabilir tarım alanları ile Türkiye'nin önde gelen organik tekstil ve gıda hammadde tedarikçisi, yenilikçi ve rekabetçi organik üretim cazibe merkezi olması", ortak vizyon olarak belirlenmiş ve bu vizyon paydaşlarca sahiplenilmiştir.

¹ <http://www.gaporganik.org/tr/kumeProjesi> sayfasından aktarılarak düzenlenmiştir.

Ortak vizyonda belirtilen hedefe ulaşmada ana başarı unsurları olarak şunlar benimsenmiştir:

- Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyeleri
- Güçlü Üretim ve Pazarlama Altyapısı
- Aktörler Arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

Projenin, Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyelerinin Geliştirilmesi bileşeni altında, pilot projeler yolu ile organik tarım küme oluşumları için bir model geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında, GAP BKİ eşgüdümünde, İpekyolu Kalkınma Ajansı (TRC1), Karacadağ Kalkınma Ajansı (TRC2) ve Dicle Kalkınma Ajansı (TRC3) işbirliği ile “GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programları” uygulanmıştır.

Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi bileşeni altında çevrimiçi GAP Organik Tarım Portalının tasarım ve yayımı, Organik Tarım Küme yapısının kurumsallaşması için yönetim yapısı geliştirilmesi çerçevesinde GAP Organik Tarım Küme Derneği kuruluşu ile Organik Gıda ve Organik Tekstil çalışma grupları etkinlikleri hayata geçirilmiştir.

Temel Bulgular ve Değerlendirme

Çalışma kapsamında edinilen bulgular, destekleyici belgeler ve değerlendirme ışığında, Projenin üç ana başlıkta tanımlanan beklenen sonuçlarına, yüksek düzeyde erişildiği tespit edilmiştir.

Bu başarılı sonuca ulaşılmasında temel unsurlar:

- proje tasarım sürecinde uygulanabilirliği artıracak yöntem ve stratejik yaklaşımın uygulanması,
- GAP BKİ’nin bölgesel-yerel ölçekte uzmanlık, birikim, deneyim ve hedef kitleye doğrudan erişim olanakları,
- Proje tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme işlem ve süreçlerinin bilimsel yöntemlerle, geçerli ve güncel bilgiye dayalı olarak yürütülmesi,
- Proje uygulama süresinin, bölge ve tarımsal üretim koşulları dikkate alındığında (ilk aşamada görece kısa süre hedeflenmiş olsa da) hedeflerin gerçekleştirilmesi ve etkilerinin izlenmesine olanak sağlayacak makul bir sürece çekilmesi (10 yıl)

olarak özetlenebilir.

OTM Taslak Raporunda (s.12) belirtilen aşağıdaki değerlendirme, proje ile elde edilen, tüm hedefleri kapsayıcı ve özellikle sürdürülebilirlik ve etki açısından önemli görülen temel katkı ve sonuçları özetlemektedir.

“Projenin yarattığı sinerjinin, kurumların birarada çalışma ve üretmeyi dikkate alan yenilikçi ve dinamik, çok paydaşlı ve etkin bir eko-sistemi ortaya çıkarmış olduğu görülmektedir.

GAP Organik Küme Projesi’nin katkıları iki başlıkta değerlendirilebilir:

(i) Kümelenme projesi, bölgede yeni işbirlikleri, paydaşlar arasında yüksek etkileşim ve sürdürülebilir iletişim gibi konularda belirgin bir istek ve girişim başlatmıştır;

Kümelenmenin tüzel bir kişilik ile desteklenmesi sonucunda ise kurumsallaşma sağlanmıştır.”

Proje yönetim ve uygulama süreç ve yapısı ile elde edilen sonuçları, ilgililik, verimlilik, sahiplik ve etkililik, sürdürülebilirlik olmak üzere dört temel başlık altında incelenmiştir:

İlgililik başlığında, “Ulusal düzeyde ülke ve halkın ihtiyaçlarına, küresel düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uygunluk düzeyi”, aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir.

- Küresel, ulusal ve bölgesel önceliklerle ilgililik. (SDG, UNDCS ve ulusal öncelikler, GAP strateji ve eylem planları, paydaş katılımı, tasarım süreçlerinde ulusal sahiplik dahil)
- Tasarım sürecinde tanımlanan toplumsal-iktisadi ihtiyaç ve sorunların çözümüne katkı
- Tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirmesinde cinsiyet duyarlılık
- Bölgedeki diğer ilgili proje ve müdahalelerle geliştirilen bağ ve etkileşim

Bu çerçevede, tasarıdan uygulamaya, tüm süreçlerin;

- temel bir stratejik yaklaşım (GAP Eylem Planı, Rekabet Gündemi, Değer Zinciri, GAP Organik Küme, ORKÜDER) çerçevesinde,
- bilimsel temelli,
- faydalancı ile doğrudan etkileşim içinde,
- katılımlı süreçlere dayalı olarak yürütülmesi bakımından:

Yüksek Düzeyde Tatmin Edici olarak değerlendirilmiştir.

Verimlilik başlığında, “Uluslararası ve ulusal ölçüt ve kurallara uygun olarak, kaynakların sonuçlara dönüşümünde verimlilik düzeyi” aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir:

- Yönetim modeli ve etkinliklerin elde edilen sonuçlar karşısında verimliliği
- Uygulanan müdahalenin olmadığı durumda olası koşullar
- Ulusal ve bölgesel düzeyde kaynağın yönetişiminin projenin verimlilik ve etkililiğine katkı
- Yönetişim yapısının kalkınma amaçları, sahiplik ve birlikte çalışma eylemliğine katkı
- Çıktı ve sonuçların eldesi ve yönetimin yapılabilirliğini sağlama/kolaylaştırma
- Çıktı ve sonuçların eldesinde verimliliği artırma yöntemleri
- Verimliliği artırma ve birlikte sonuç almada uygulayıcı ortakların kullandığı mal ve idari yöntemler
- Karşılaşılan idari ve mali aksaklıklar ve verimliliği etkilemesi
- Mali gerçekleştirme

Bu çerçevede; eşgüdüm, yönetişim ve uygulama yapısının;

- Uygulayıcı ortakların kurumsal birikim ve deneyileri,
- yüksek yerel bilgi ve iletişim olanaklarına dayanması ile,
- Özellikle yerelde çözüm odaklı etkileşim ve işbirliği kültürünü,
- uluslararası, ulusal ve yerel uzmanlıkları bütünleştirebilmenin başarılmış olması bakımından:

Yüksek Düzeyde Tatmin Edici olarak değerlendirilmiştir.

Sahiplik ve Etkililik başlıkları birlikte değerlendirilerek, “Ülkedeki kalkınma müdahalelerindeki ulusal ve yerel ortaklara etkin bir önderlik örneği olma düzeyi” ve “Kalkınma müdahalesinin hedeflerinin gerçekleştirme düzeyi” aşağıdaki temel konular çerçevesinde incelenmiştir.

- Hedef nüfus, yurttaşlar, katılımcılar, yerel ve ulusal kuruluşların programı sahiplenme düzeyi, süreci yönlendiren öncülük/katılım yöntemleri
- Sahipliğin etkinlik ve verimliliği etkilemesi
- Proje belgesinde beklenen/belirtilen kalkınma çıktı ve sonuçlarına ulaşma düzeyi
- Yerel ve ulusal düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine katkı yol ve düzeyi
- Projenin elde edilen çıktı ve sonuçlarının kalkınma sonuçları üretmede sinerji ve uyum
- Hedef kitle/yurttaşlarda sağlanan etki
- İyi uygulama, başarı öyküleri, alınan dersler ve aktarılabilir örnekler tanımlanma
- Projeden kaynaklanan, cinsiyet, kır-kent, kültürel-etnik, vs. farklılaştırılmış etkiler
- Ulusal ve bölgesel kalkınmanın geliştirilmesine süreç ve çıktıların katkı sağlama
- Kadının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği konusunda gelişmeye katkı sağlama
- Kalkınma konu ve siyasalarına paydaşların müdahilliğini/etkinliğini artırma
- Geliştirilen iş girişimi modelinin kalkınma çabalarına en uygun sürdürülebilir seçenek olma
- Uygulayıcı ortakların bölgenin kalkınma çabalarına katma değer sağlama
- Etkin karar vermenin güvenceye alınmasında izleme-değerlendirme kullanım
- Kalkınma sonuçlarının ölçümüne katkı sağlayacak kullanışlı ve güvenilir İ&D stratejisi kullanım
- Kullanışlı ve güvenilir iletişim ve savunuculuk stratejisi

Bu çerçevede; Bölgede,

- özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma boyutunda ihtiyaç duyulan işbirliği,
- ortak üretim, katılım ve yönetişim düzeyinde ve,

- paydaşların bilgi ve ortaklığa dayalı girişimcilik etkinliğinin gelişmesine sağladığı görünür katkıyla birlikte,
- Artan sahiplenme ve yaygınlaşma hızına, ORKÜDER, OTADAM uygulamalarına karşın, proje süreci dikkate alındığında henüz yeterli düzeyde tabana yaygınlaşmamış olması bakımından:

Yeterli Düzeyde Tatmin Edici olarak değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilirlik başlığında, “Uzun dönemli sonuçların sürdürülmesinde mali, kurumsal, toplumsal, iktisadi ve çevresel risk düzeyleri” aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir:

- Yerel ve ulusal düzeyde karar vericiler ve uygulayıcı ortakların etkilerin/sonuçların sürdürülmesini güvenceye alacak kararları alma ve faaliyetleri yürütme
- Ulusal ve yerel düzeyde tekrarlanabilirlik ve ölçeklendirilebilirlik
- Sonuçların toplumsal-siyasal koşullara bağlılılık
- Ulusal Kalkınma stratejileri ve/veya UNDCS ile ilişkilendirme
- Küresel Çevre Faydaları ve projenin gelecekteki etkilerini tehlikeye sokabilecek çevresel riskler

Bu çerçevede; Sonuçların,

- ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir başarılı örnekler üretilmesinin projenin temel hedefleri arasında yer alması,
- GAP ORKÜDER kuruluşu ve etkin çalışmaları;
- GAP BKİ ve Kalkınma Ajanslarının yerel düzeyde mali, uzmanlık ve işbirliği kapasite, deneyim ve taahhütleri;
- Kalkınma Bakanlığı tarafından çıktının ulusal ölçeğe aktarılmasında örnek uygulama olarak dikkate alınması;
- uygulamaların çevre ve sürdürülebilir kaynak yönetimi konusunda bilinç ve teknik kapasite oluşturmaları; buna karşılık iklim değişikliği ve doğal kaynak kullanımı açısından mevcut öngörülerin henüz yansıtılmaması bakımından:

Yeterli Düzeyde Tatmin Edici olarak değerlendirilmiştir.

Bunlarla birlikte, kesen konular olarak belirlenen kapasite geliştirme, kurumsal güçlendirme, kamusal farkındalık, ulusal kalkınmaya katma değer ya da yenilikçilik katma, çevresel sürdürülebilirlik, ve cinsiyet eşitliği konularında da değerlendirme yapılmıştır.

Bu kapsamda paydaş ve faydalanıcılardan edinilen bilgiler çerçevesinde proje;

Kapasite geliştirme ve Kurumsal Güçlendirme bakımından,

- GAP ORKÜDER'in kuruluşu ve proje uyuşuma dönemi içinde etkinliklere başlaması,
- Kalkınma Ajanslarının proje faaliyetleri, süreç ve sonuçlarındaki sahiplik, etkin katkı ve katılımları ile uzmanlıklarının gelişme olanaklarının sağlanması,
- Yöre üreticileri tarafından üretici örgütlerinin kurulması, organik üretim ve küme oluşumuna yönelik ilgi ve sahipliklerinin gelişerek, girişimciliğin artırılmasına olanak sağlanması,
- Yerel Yönetimlerin, projenin uygulanması ve sonuçlarının yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacak düzeyde farkındalığı, ilgi ve katılımlarında artış sağlanması,

Kamusal farkındalık bakımından,

- Üreticiler, üretici örgütleri, yerel yönetimler, özel sektörde sağlanan toplumsal, iktisadi ve çevresel katma değere yönelik bilgi ve farkındalık artışının sağlanması,

Ulusal kalkınmaya katma değer ya da yenilikçilik katma bakımından,

- Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma için proje hedefleri arasında yer aldığı şekilde “ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir” model ve öncü olma yönelim ve potansiyeli

Çevresel sürdürülebilirlik bakımından,

- Organik tarım uygulamalarının temel kaynak kullanım ilkeleri açısından bilinen en düşük çevresel etkiye sahip üretim yöntemi olarak uygulanması ve yaygınlaştırılmasının sağlanması,

Cinsiyet eşitliği bakımından

- Kadının üretimin her aşamasında varlığının açığa çıkarılması, bilgi düzeyi ve girişimciliğinin desteklenmesini sağlayacak olanakların geliştirilmesi için önemli olanaklar sunması,

çerçevesinde **Yeterli Düzeyde Tatmin Edici** (satisfactory) olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, çalışmanın hedefleri çerçevesinde, özet olarak GAP OTKP'nin,

- hedef nüfus, faydalanıcılar, bireyler, topluluklar, kurumlar vs. için kalkınma sonuçları ve proje hedeflerine ulaşma,
- tasarım aşamasında tanımlanan ihtiyaçların çözümüne katkı sağlama,
- özgün olarak tasarlanan ya da güncellenen kapsama göre gerçekleşme düzeyi, verimlilik ve sonuç ve çıktıların niteliği,
- tamamı ya da belirli bileşenlerinin sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için belirli başlıkları ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde alınan dersler ve iyi uygulamalar ortaya çıkarması

bakımlarından, projeye temel oluşturan strateji ve eylem belgelerinde geliştirilerek Küme Yol Haritası ile kapsamlı olarak tanımlanan hedeflere, her bir bileşen kapsamında somut çıktılar üretmesi ile, beklenen sonuçlarına ve tanımlanan hedeflerine büyük oranda ulaştığı değerlendirilmiştir.

Öneriler

GAP Organik Tarım Küme Projesi Değerlendirmesi çerçevesinde, uygulamanın geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve hedeflendiği şekilde örnek bir model olarak öne çıkarılmasına yönelik olarak aşağıda belirtilen öneriler sunulmuştur.

- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 11. Kalkınma Planı, GAP Eylem Planı ve diğer **ulusal ve bölgesel strateji ve planlar ile birlikte; bölgenin iklim değişikliği, ekosistem hizmetleri, doğal kaynak durumu gibi doğal-çevresel verileri dikkate alan; kapsamlı bir mevcut durum temel araştırması hazırlanması** (GAP BKİ, ORKÜDER, Kalkınma Ajansları, Dış Uzmanlar)
- Bu araştırma sonuçları ve projeye çıktıları ile Ölçeklendirme ve Tekrarlanabilirlik çalışması dikkate alınarak, **projeye temel oluşturan belgelerin katılımlı bir süreçte gözden geçirilerek, güncel yaygınlaştırma alanlarının belirlenmesi ve organik tarım uygulamalarının bölgenin tarımsal üretimindeki payının artırılmasına odaklı strateji ve eylem planlarının hazırlanması** (GAP BKİ, ORKÜDER)
- Bu kapsamda Kalkınma Ajansları ile yürütülen **Mali Destek Programı işbirliğinin genişletilerek, toplumsal ve çevresel odaklı projelerde de öncelik alanları ya da kesişen konular arasında yer alması**, (GAP BKİ, Kalkınma Ajansları)
- Uygulama sürecinde öne çıkan **üretimle ilgili etkinlikleri destekleyecek ar-ge ve değer zincirine yönelik kurumsallaşma faaliyetlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesinin sağlanması**
- **GAP ORKÜDER modelinin** Bölgede diğer ilgili ve destekleyici alanlarda **yaygınlaştırılması için eylem planı hazırlanması**, teknik ve mali destek programlarının tasarlanması, uygulanması (ORKÜDER Strateji Planı uygulama ve izlenmesi bu noktada önem taşımaktadır)
- **GTHB ve Yerel Yönetimler başta olmak üzere, ölçeklendirme ve yaygınlaştırma konularında ortak etkinlik ve işbirliğinin** önemli katkı sağlayacağı kuruluşların etkin katkılarının artırılması için karşılıklı olarak ortak etkinlik ve uygulamaların geliştirilmesi.

- Özellikle kadın üreticilerin organik tarım ve bağılı olarak değerlendirilecek doğal kaynak kullanımı ve verimlilik, ekosistem hizmetleri, sürdürülebilir turizm gibi konularda farkındalık ve kapasite güçlendirme çalışmalarının geliştirilerek ve yaygınlaştırılarak sürdürülmesi,
- Genelde yöre kadınlarının, özelde de organik üretime etkin olarak katılan ve emek veren kadınların, üretimde harcadıkları emek ve zamanın günlük yaşamlarında diğer ihtiyaç ve çalışmalarının üzerinde ek bir yük haline gelmemesini sağlayacak aile içi, hatta kooperatifleşme ve imece yoluyla paylaşımlı üretim planlamasının geliştirilmesi,
- Değer Zinciri çözümlemesi temelinde kapsama alınan sekiz ürün dışında kalan ürünler için de benzer süreçlerin işletilmesine yönelik çalışmaların GAP BKİ ve ORKÜDER işbirliği ile yürütülmesi, bölge düzeyinde organik tarım uygulamalarının geliştirilmesine ve böylelikle GAP Organik Kümesi'nin gelişmesi ve markalaşmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Bunlarla birlikte, benzer ölçekteki kalkınma proje ve programlarında olduğu şekilde, **projenin kapsamlı bir uygulama sonrası etki değerlendirmesinin, uygulamanın tamamlanmasını takip eden bir ve üç yıllık süreçte yürütülmesi ile elde edilecek sonuçlar açısından daha fazla ve güncel veri sağlanarak, projenin ya da uygulamasının çıktı, sonuç ve etkilerinden yararlanılarak geliştirilecek diğer proje ve etkinliklerin tasarım ve izleme-değerlendirilmesi aşamalarında önemli katkı sağlayacaktır.**

Ayrıca, EK-3'te sunulan saha ziyareti notlarında yer alan, uygulayıcı ortak ve faydalanıcılar tarafından dile getirilen konu ve önerilerin de incelenerek, OTK'nin gelecek dönem uygulamalarının tasarlanması ve geliştirilmesinde değerlendirilmesinin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KISALTMALAR

DİKA	Dicle Kalkınma Ajansı
GAP BKİ	Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi
GTHB	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
İ-D	İzleme ve Değerlendirme
MDP	Mali Destek Programı
OTK	Organik Tarım Kümesi
OTKP	Organik Tarım Küme Projesi
ÖTM	Ölçeklenebilir Tekrarlanabilir Model
PYB	Program Yönetim Birimi
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği

1. GİRİŞ

1.1. Arka plan ²

GAP Organik Tarım Küme Projesi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP BKİ) tarafından, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP) teknik desteğiyle 2009-2018 döneminde yürütülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi özelinde, 2007-2015 dönemi için geliştirilen "Rekabet Gündemi"nde organik tarımın öncelikli sektörlerden biri olarak belirlenmesi sonucunda, "GAP Eylem Planı" çerçevesinde 2008-2012 dönemi için geliştirilen, 2013-2018 dönemi için de devamı hedeflenen bir projedir³.

Proje, Rekabet Gündemi'nin Bölge için ortaya koyduğu "Sürdürülebilir Medeniyetler Beşiği" vizyonuna katkı sunmakta ve GAP Eylem Planı öncelikleri ile uyumlu olarak uygulanmaktadır.

Proje ile, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde organik tarım sektörünün ulusal ve uluslararası rekabet edebilirliğinin artırılması** ve üst ölçekte, **Bölge'nin sürdürülebilir bir biçimde ve sosyal eşitlik ilkesine paralel olarak kalkınmasına katkıda bulunulması hedeflenmektedir.**

Projenin amacı, **Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tarımsal potansiyelleri değerlendirmek, organik gıda ve organik tekstil sektörlerinin teknik, fiziki, bilgi ve kurumsal altyapılarını küme geliştirme çalışmaları ile geliştirmek ve bu sektörlerin daha rekabetçi bir konuma gelmelerini sağlamaktır.**

GAP Organik Tarım Küme Projesi 2023 vizyonu olarak **"GAP Bölgesi'nin geniş ve verimli sulanabilir tarım alanları ile Türkiye'nin önde gelen organik tekstil ve gıda hammadde tedarikçisi, yenilikçi ve rekabetçi organik üretim cazibe merkezi olması"** belirlenmiştir.

Bu vizyona ulaşabilmek için uygulanacak **strateji, küme aktörleri arasındaki işbirliğini geliştirerek, "tekrarlanabilecek" ve/veya "ölçeklendirilebilecek" başarı hikâyeleri oluşturulmasıdır.**

Proje kapsamında hazırlanan Değer Zinciri Analizi'nde 45 ürün ele alınmış, bu ürünler mevcut bilgiler ışığında ve mevcut koşullar altında organik üretim açısından en şanslı ürünlerin tespit edilmesi için kullanılan üçlü "filtreleme" sonucunda 8 ürüne (pamuk, zeytin, kırmızı mercimek, nohut, buğday (durum), ayçiçeği, soya fasulyesi, nar, antepfıstığı) indirilmiştir.

Proje çerçevesinde yapılan "Değer Zinciri" ve "Kümelenme" çözümleme çalışmalarının ardından, katılımcı bir süreç ile gerçekleştirilen saha çalışmaları, toplantı ve görüşmeler sonucunda 2011 yılında; GAP Organik Tarım Kümesi'ni harekete geçirecek stratejik eylemleri ve yönetim yapısını sunan bir "Küme Yol Haritası" hazırlanmıştır.

GAP Organik Tarım Küme Yol Haritası'nda, Bölge'nin "2023'te geniş ve verimli sulanabilir tarım alanları ile Türkiye'nin önde gelen organik tekstil ve gıda hammadde tedarikçisi, yenilikçi ve rekabetçi organik üretim cazibe merkezi olması", ortak vizyon olarak belirlenmiş ve bu vizyon paydaşlarca sahiplenilmiştir.

Ortak vizyonda belirtilen hedefe ulaşmada ana başarı unsurları olarak şunlar benimsenmiştir:

- Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Öyküleri
- Güçlü Üretim ve Pazarlama Altyapısı
- Aktörler Arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

Projenin, Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyelerinin Geliştirilmesi bileşeni altında, pilot projeler yolu ile organik tarım küme oluşumları için bir model geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında, GAP BKİ eşgüdümünde, İpekyolu Kalkınma Ajansı (TRC1), Karacadağ Kalkınma Ajansı (TRC2) ve Dicle Kalkınma Ajansı (TRC3) işbirliği ile "GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamaları Mali Destek Programları" uygulanmıştır.

Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi bileşeni altında çevrimiçi GAP Organik Tarım Portalının tasarım ve yayımı, Organik Tarım Küme yapısının kurumsallaşması için yönetim yapısı

² <http://www.gaporganik.org/tr/kumeProjesi> sayfasından aktararak düzenlenmiştir.

³ GAP Eylem Planı (2014-2018), Ekonomik Kalkınmanın Hızlandırılması başlığı altında Eylem EK 1.6 da (s.49) ilgili eylem ve faaliyetler tanımlanmıştır. Kaynak: http://www.gap.gov.tr/upload/dosyalar/pdf/icerik/GAP_EYLEM_PLANI.pdf

geliştirilmesi çerçevesinde GAP Organik Tarım Küme Derneği kuruluşu ile Organik Gıda ve Organik Tekstil çalışma grupları etkinlikleri hayata geçirilmiştir.

1.2. Amaç

İlgili iş tanımında sonuç izleme-değerlendirme ve etki araştırmasının amacı aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Proje sonuçlarına ulaşma düzeyi ve proje ile edinilen faydaların sürdürülebilirliğini geliştirebilecek ve proje yönetiminin (GAP BKİ ve UNDP) yeni girişimler için programlamasının geliştirilmesine katkı sağlayabilecek derslerin ortaya çıkarılması, çalışmanın temel amacıdır.

İzleme-Değerlendirme ve Etki Araştırması birleştirilmiş olup aşağıdaki konulara odaklanmıştır:

- 1. Projenin ne düzeyde etkinliklerini uygulayabildiğini, beklenen çıktıların gerçekleştirildiğini ve özellikle kalkınma sonuçlarının ölçülmesi;*
- 2. Ulusal (ölçeklendirme) ve uluslararası (tekrarlanabilirlik) düzeyde kalkınma girişim/müdahaleleri için faydalı olabilecek iyi uygulamaları tanımlayarak bağımsız, kanıta dayalı bilginin üretilmesi;*
- 3. Bulguların, bir ya da birkaç ilgili Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi tematik penceresi çerçevesinden değerlendirilmesi.*

İzleme ve değerlendirme araştırması, GAP OTK Projesi ile ortaya çıkartılan potansiyel etkilerin ve kalkınma sonuçlarının ölçülmesine odaklanmaktadır. Ayrıca, UNDP Toplumsal ve Çevresel Standartlar çerçevesinde kalkınma programlamasında hak temelli yaklaşım, cinsiyet eşitliği ve çevresel sürdürülebilirlik konularını da dikkate almaktadır.

Değerlendirmenin inceleme birimi, proje belgesinde tanımlanan bileşenler, sonuçlar, çıktılar, etkinlikler ve ilgili girdiler olarak belirlenmiştir.

Bu sonuç değerlendirmenin özel hedefleri ise, proje uygulamasının;

- hedef nüfus, faydalanıcılar, bireyler, topluluklar, kurumlar vs. için kalkınma sonuçları ve proje hedeflerine ulaştığının ölçülmesi,*
- tasarım aşamasında tanımlanan ihtiyaçların çözümüne katkı sağlama düzeyinin ölçülmesi,*
- özgün olarak tasarlanan ya da güncellenen kapsama göre gerçekleşme düzeyi, verimlilik ve sonuç ve çıktıların niteliğinin ölçülmesi,*
- tamamı ya da belirli bileşenlerinin sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için belirli başlıkları ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde alınan dersler ve iyi uygulamaların tanımlanması ve belgelenmesi*

olarak belirlenmiştir.

Değerlendirme, **ilgililik, sahiplik, etkililik, verimlilik, sürdürülebilirlik** ve **etki** ölçütleri çerçevesinde yapılmıştır.

1.3. Yöntem

Araştırmada, bölgesel ve kırsal kalkınma uygulamalarının sonuç ve etkilerinin değerlendirilmesinde ağırlıklı olarak kullanılan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

İlk olarak, proje yönetimi tarafından, aşağıda sıralanan proje belgeleri ön inceleme için değerlendirme uzmanı ile paylaşılmıştır:

- GAP Organik Yol Haritası
- Değer Zinciri Analiz Raporu
- Kurumsal Kapasite Geliştirme Faaliyetleri Değerlendirme Raporu
- Mali Destek Programı İzleme ve Değerlendirme Raporu
- Mali Destek Programı Başvuru Kılavuzu

- Pilot Proje Nihai Raporları
- Proje Bilgilendirme Sunumları

İnceleme sürecinde, bu listeye Ölçeklenebilirlik ve Tekrarlanabilirlik Araştırması Taslak Raporu, OTK Performans Değerlendirme Çizelgesi ve ORKÜDER Strateji Planı sunumu da eklenmiştir.

Ardından, araştırma için ayrılan kısıtlı süre içerisinde en uygun kapsam ve nitelikte bilgi ve değerlendirme edinilebilecek şekilde proje yönetimi tarafından belirlenen anahtar paydaş ve faydalanıcılar ile görüşmek üzere saha ziyaretleri planlanmış ve uygulanmıştır.

Saha ziyaretleri, proje yönetimi tarafından mevcut olanak ve kısıtlılıklar dikkate alınarak belirlenen Şanlıurfa, Gaziantep, Kilis ve Diyarbakır'da seçilmiş pilot uygulama alanlarına düzenlenmiştir. Bu illerde, uygulama sürecinde kurumsal işbirliği yapılan Dicle, İpekyolu ve Karacadağ Kalkınma Ajansları ilgili yönetici ve uzmanları, hedef kitle olarak tanımlanan üreticiler ve ilgili üretici örgütlerinin temsilcileri ve desteklerden yararlanan diğer proje yürütücüleri ile görüşülmüştür. Ayrıca, Mardin'de Proje Danışmanı ve Çalışma Grubu Yürütücüsü ile de bir mülakat gerçekleştirilmiştir. (Liste için bkz. Ek-2)

Görüşmelerde, muhatapların projedeki konumları ve görüşme koşulları dikkate alınmış; faydalanıcılarla ağırlıklı olarak yarı yapılandırılmış mülakat, paydaş ve uygulayıcı kuruluşlarla da katılımcı sayısına bağlı olarak mülakat ya da odak grup görüşmesi şeklinde uygulama yapılmıştır.

Araştırma kapsamında mülakatlar ve odak grup görüşmelerinde, EK-4'te Değerlendirme Matrisi'nde sunulan temel sorular dikkate alınmış, görüşmeler sırasında muhatapın projedeki konumu (uygulayıcı ortak, paydaş, faydalanıcı, yönetici, vb.), etkinliği, müdahillik ve bilgi düzeyi, yürütülen uygulamanın kapsam ve süreçleri, beklenen ve gerçekleşen sonuçları, paydaşlar ve faydalanıcılar vb. konulara ilişkin alınan yanıtlar ve söyleşinin ilerleyişine göre sıralama ve kapsamda değişiklikler yapılmıştır.

Bununla birlikte, özellikle saha ziyaretleri sırasında proje yönetimi ve paydaşların, pilot proje uygulayıcısı faydalanıcıların bilgi, iletişim, etkileşim ve paylaşım düzey ve yetkinlikleri ile saha uygulamalarının gelişimini değerlendirme amacıyla (yerinde) gözlem yöntemi de uygulanmıştır.

Saha ziyaretlerinde edinilen bilgilere ilişkin notlar Ek-3'te sunulmuştur.

Değerlendirme aşamasında yukarıda açıklanan süreçte edinilen iki temel bilgi kaynağından yararlanılmıştır: proje yönetimi tarafından sağlanan proje belgeleri ile faydalanıcı ve paydaş mülakat notları.

Projenin ilgililik, verimlilik, sahiplik ve etkililik, sürdürülebilirlik ölçütleri çerçevesinde düzenlenen değerlendirmesinde, uygulamanın özü ve hedefleri çerçevesinde, hedef kitle üzerindeki etkilerinin daha doğru değerlendirilebilmesi amacıyla paydaş ve faydalanıcılardan edinilen bilgi ve saha gözlemlerine öncelik verilmiştir.

Değerlendirme puanlaması, uluslararası düzeyde benzer kapsamdaki çalışmalarda kullanılan, aşağıdaki ölçülendirme çerçevesinde gerçekleştirilmiştir.

- Yüksek Düzeyde Tatmin Edici/Başarılı (Highly satisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmada bir aksamı bulunmuyor
- Yeterli Düzeyde Tatmin Edici/Başarılı (Satisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmada çok az sayıda aksamı bulunuyor
- Orta Düzeyde Tatmin Edici/Başarılı (Moderately satisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmasında orta düzeyde aksaklıklar bulunuyor
- Orta Düzeyde Başarısız (Moderately unsatisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmasında dikkate değer düzeyde aksaklıklar bulunuyor
- Başarısız (Unsatisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmasında çok ciddi düzeyde aksaklıklar bulunuyor
- Yüksek Düzeyde Başarısız (Highly Unsatisfactory): Projenin ilgililik, etkililik ya da verimlilik açısından hedeflerine ulaşmasında ileri düzeyde soruna neden olan aksaklıklar bulunuyor

1.4. Sınırlılıklar

Projenin resmi kapanış tarihi Haziran 2018 sonu olup, değerlendirme süreci Mayıs 2018 ortası itibarıyla başlatılmıştır. Araştırmanın temel sınırlılığı, bu ölçekte, çok paydaşlı, yerel uygulamaları, bölgesel ve ulusal düzeyde ölçeklendirilebilirlik ve tekrarlanabilirlik hedefi olan bir uygulamanın, tüm bileşen ve boyutları ile kapsamlı olarak değerlendirilmesi için ihtiyaç duyulan süreden daha kısa bir zaman içerisinde tamamlanması zorunluluğu nedeniyle araştırmacıya kısıtlı süre sağlanmasıdır.

Özellikle saha ziyaretlerinin daha kapsamlı ve fazla sayıda paydaş ve faydalanıcıyı kapsayacak şekilde düzenlenmesi mümkün olamamış, kısıtlı zamanda, belirli faydalanıcı ve paydaşlarla görüşme ve saha incelemesi gerçekleştirilmiştir.

Ancak, bu kısıtın giderilmesi amacıyla, araştırma yöntemi gereği ihtiyaç duyulan bilgilerin telafisi, uygulamaların büyük çoğunluğunu, ilgili mevzuat ve uygulama kılavuzları çerçevesinde düzenli izleme ve değerlendirme çalışmalarını yürüten Karacadağ, İpekyolu ve Dicle Kalkınma Ajanslarının Yatırım Destek ve İzleme - Değerlendirme Birim uzmanlarından ve bileşen düzeyi izleme ve değerlendirmelerde görev almış diğer proje uzmanları ile mülakat ve ilgili kaynakların incelenmesi yolu ile sağlanmıştır.

2. PROJE TANIMI

2.1. Proje Tanımı

GAP Organik Tarım Küme Projesi, Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Şanlıurfa, Siirt ve Şırnak illerinin oluşturduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde uygulanmaktadır.

Uygulama faaliyetleri 2009 yılında başlatılmış, ilk aşamada 2015 yılında tamamlanması hedeflenmiş, daha sonra bu süre 2018 yılına uzatılmıştır.

Kalkınma Ajansları ve ilgili paydaşlar işbirliği ile geliştirilen pilot uygulamalar, 2012-2018-yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

GAP Organik Küme Projesi’nin temel belgesi olarak değerlendirilen Organik Tarım Küme Yol Haritası’nda uygulamanın üç temel bileşeni altında toplam 8 hedef ve 39 faaliyet tanımlanmıştır.

Bileşen 1: Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyelerinin Geliştirilmesi

- Pilot uygulama havza ve ürünlerinin belirlenmesi
 - Pilot uygulama seçim ölçütlerinin belirlenmesi
 - Ölçütlere göre uzun listenin belirlenmesi
 - Uzun listeye giren havzalarda uygunluk çalışmasının yapılması
 - Kısa listenin belirlenmesi ve ilgililerden taahhüt alınması
 - Pilot uygulama havzalarına karar verilmesi
- Pilot uygulama iş planlarının hazırlanması ve uygulanması
 - Pilot Uygulama 1 (Organik gıda) iş planının hazırlanması
 - Pilot Uygulama 1 (Organik gıda) iş planının uygulanması
 - Pilot Uygulama 2 (Organik Tekstil) iş planının hazırlanması
 - Pilot Uygulama 2 (Organik Tekstil) iş planının uygulanması
 - Pilot Uygulama 3 (Ekolojik Turizm) iş planının hazırlanması
 - Pilot Uygulama 3 (Ekolojik Turizm) iş planının uygulanması
- Tekrarlama ve ölçeklendirme modelinin geliştirilmesi ve uygulanması
 - Tekrarlama ve Ölçeklendirme Modelinin Geliştirilmesi
 - Tekrarlama ve Ölçeklendirme Modelinin Uygulanması

Bileşen 2: Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi

- Organik Tarım Danışmanlık ve Yayım Merkezi (OTADAM) iş modelinin belirlenmesi ve iş planının hazırlanması
 - Paydaş analizlerinin yapılması
 - Benzer örneklerin incelenmesi
 - İş modelinin oluşturulması
 - İş modelinin ve çıkış stratejisinin kabulü
 - İş planının hazırlanması
- İş planının uygulanması
 - Merkez personelinin kapasitelerinin geliştirilmesi
 - Girdi kalitesini ve maliyetine yönelik çalışmalar
 - Yenilik takip ve yayım çalışmaları
 - Çiftçi geliştirme programının uygulanması
 - Eğitim, yayım faaliyetleriyle ilgili çalışmalar
 - Pazarlama çalışmaları
- GAP Organik Tarım Portalı’nın oluşturulması
 - İş ve işlevsellik gereksinimlerinin tanımlanması
 - Portalın kurulması
 - Portalın işletilmesi

Bileşen 3: Aktörler arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

- Küme yönetim yapısının kurulması
 - Yönlendirme Kurulu Üyelerinin Belirlenmesi
 - Yürütme Kurulu Üyelerinin Belirlenmesi
 - Küme Koordinatörünün Belirlenmesi
 - Çalışma Gruplarının Belirlenmesi
 - Çalışma Grubu Üyelerinin ve Çalışma İlkelerinin Belirlenmesi
- Çalışma gruplarının oluşturularak faaliyetlerinin tasarlanması ve uygulanması
 - Çalışma grubu faaliyet planlarının geliştirilmesi
 - Çalışma Grubu 1 (Organik Tekstil)
 - Çalışma Grubu 2 (Organik Gıda)
 - Çalışma Grubu 3 (Pazarlama ve Tanıtım)
 - Çalışma Grubu 4 (Kurumsal Kapasite Geliştirme)
 - Çalışma Grubu 5 (OTADAM)
 - Çalışma Grubu 6 (Başarı Hikâyeleri)

Göstergeler

Proje uygulama belgeleri arasında yer alan, 24.12.2015 güncelleme tarihli “GAP ORGANİK TARIM KÜMESİ KİYASLAMA ve PERFORMANS DEĞERLENDİRME TABLOSU”nda, aşağıdaki göstergeler tanımlanmıştır.

A. Küme Yönetişimi ve Temsiliyet

- A.1. Küme (Danışma Kurulu) Üyesi Toplam Kurum, Kuruluş, Firma Sayısı
- A.2. Temsil Edilen "Grup" Bazında Üye Sayısı (Özel Sektör, Kamu, Akademi, Sivil Toplum, Diğer)
- A.3. Temsil Edilen "Faaliyet Kolu" Bazında Üye Sayısı (Tarım, Gıda, Tekstil, Gıda –Tekstil, Turizm, Diğer)
- A.4. Bölge illeri Bazında Küme Üyelerinin Dağılımı
- A.5. Yürütme Kurulu Üye Sayısı
- A.6. Çalışma Gruplarının Sayısı
- A.7. Yürütme Kurulu'nda Alınan Karar Sayısı
- A.8. Çalışma Gruplarında Alınan Karar Sayısı

B. Küme İçi-Dışı İşbirlikleri ve Ağ Geliştirme Kabiliyeti

- B.1. Bir Diğer Küme Üyesi ile Ticari İlişki İçerisinde Olan Küme Üyesi Sayısı
- B.2. Küme Üyeleri Tarafından Geliştirilen/Uygulanan Ortak Proje, Faaliyet, Girişim ve/veya Ticari İşbirliklerinin Sayısı
- B.3. Küme Üyeleri ile Küme Dışında Faaliyet Gösteren Kurum, Kuruluş ve Firmalarla Yapılan (Ticari ve/veya Kurumsal) İşbirliklerinin Sayısı
- B.4. Başka bir (Ulusal ve/veya Uluslar arası) Küme ile Yapılan İşbirliği Anlaşmalarının ve/veya Protokollerinin ve/veya Geliştirilen Çalışma İlişkilerinin Sayısı

C. Ürün Deseni ve Üretim Kapasitesi

- C.1. Küme Kapsamında Üretimi Yapılan Organik Ürün Miktarı (ton) (BAL, ÜZÜM, ZEYTİN, NAR, PAMUK, BADEM, K.MERCİMEK, Y.MERCİMEK, MISIR, DUT, NOHUT, ARPA, BUĞDAY, Soya Fasulyesi, POLEN, PROPOLİS, muhtelif meyve, Ceviz, ANTEPFISTIĞI)
- C.2. Küme Kapsamında İşlenen Organik Ürün Miktarı (ton) (PEKMEZ, PESTİL, CEVİZLİ SUCUK, ZEYTİNYAĞI, Buğday İşlenen, NAR EKŞİSİ, Mercimek İşlenen, Üzüm Suyu, İşlenmiş Badem, Organik Tavuk Eti, Organik Tavuk Yemi, PAMUK)

D. Değer Zinciri Analizi

- D.1. Küme Kapsamında Değer Zincirindeki Ekonomik Aktörlerin Sayısı (Birincil Üreticiler, Girdi Sağlayıcılar, İşleyiciler, Destek Hizmetleri Sağlayıcılar, Ekipman Üreticileri, Toptancılar, Perakendeciler, KSS Kuruluşları, Diğer)

D.1. Bölgesel Ölçekte Değer Zincirindeki Ekonomik Aktörlerin Sayısı (Birincil Üreticiler, Girdi Sağlayıcılar, İşleyiciler, Destek Hizmetleri Sağlayıcılar, Ekipman Üreticileri, Toptancılar, Perakendeciler, KSS Kuruluşları, Diğer)

E. Pazar Analizi

- E.1. Bölgesel Ölçekte Organik Tarım Dağıtım Kanalları
- E.2. Bölgesel Organik Ürünlerin Satıldığı Yurtdışı Pazarlar ve Toplam Yurtdışı Pazarlardaki Dağılımları
- E.3. Küme Kapsamında Üretilen ve/veya İşlenen Ürünlerin Bölge içi, Yurt içi ve Yurt dışı Pazarlara Göre Ortalama Dağılımı (%)
- E.4. Küme Kapsamında Üretilen/işlenen Organik Ürünlerin Satıldığı Yurtdışı Pazarlar ve Toplam Yurtdışı Pazarlardaki Dağılımları
- E.5. Küme Üyesi Üreticiler/işleyiciler Arasında Yurtiçi ve/veya Yurtdışı "Yeni" Pazarlara Erişen Firma Sayısı

F. Sektöre ve Küme Üyelerine Özgü Temel Ekonomik Veriler

- F.1. Bölgesel Ölçekte İstihdam Verileri (Çalışan Sayısı) (Organik Tarım, Organik Gıda, Organik Tekstil, Ekolojik Turizm, Diğer)
- F.2. Bölgesel Ölçekte Sektörel GSYİH Verileri (TL) (Organik Tarım, Organik Gıda, Organik Tekstil, Ekolojik Turizm, Diğer)
- F.3. Küme Ölçeğinde Firma Bazlı İstihdam Verileri (Çalışan Sayısı) (Organik Tarım, Organik Gıda, Organik Tekstil, Ekolojik Turizm, Diğer)
- F.4. Küme Ölçeğinde Organik Ürün Üreten/işleyen Firmaların Ortalama Yıllık Cirosu (TL)
- F.5. Bölgesel Ölçekte İhracat Verileri (Organik Ürün- TL)
- F.6. Küme Ölçeğinde İhracat Verileri (Organik Ürün - TL)

G. Kümenin AR-GE ve Yenilikçilik Kabiliyeti

- G.1. Küme Kapsamında Geliştirilen Yenilikçi Ürün Sayısı
- G.2. Küme Kapsamında Süreç ve/veya Teknoloji İyileştirme Çalışması Yapan Firma Sayısı
- G.3. Küme Kapsamında Yürütülen AR&GE Projelerinin Sayısı

H. Fiziki Altyapı

- H.1. Bölge Genelinde Organik Tarım Yapılan Arazi Büyüklüğü (ha)
- H.2. Bölge Genelinde Organik Tarım Yapılan Alanların, Konvansiyonel Alanlara Oranı (%)
- H.3. Küme Üyeleri Tarafından Organik Tarım Yapılan Arazi Büyüklüğü (da)
- H.4. Küme Üyeleri Arasında İyi Tarım Uygulamaları Yapan Birincil Üreticilerin (damlama sulama vb., entegre biyolojik mücadele vb.), Küme Üyesi Toplam Birincil Üreticilere Oranı (%)
- H.5. Organik Tarım Alanında Küme Üyelerinin, Verimlilik Artışı Sağlamak Adına Gerçekleştirdikleri Fiziki Altyapı Yatırımlarının Sayısı

I. Küme Yetkinliklerinin Geliştirilmesi

- I.1. Eğitim Programlarına Katılan Küme Üyesi Sayısı
- I.2. Çalışma Gezilerine Katılan Küme Üyesi Sayısı
- I.3. Proje kapsamında Desteklenen Fuarlara Katılan Küme Üyesi Sayısı

J. Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma

- J.1. Bölge Genelinde Organik Tarım/Gıda/Tekstil vb. Alanlarda Faaliyet Gösteren Örgütlenmelerin Sayısı (Birlik, Dernek, Kooperatif vb.)
- J.2. Küme Kapsamında Organik Tarım/Gıda/Tekstil vb. Alanlarda Faaliyet Gösteren Örgütlenmelerin Sayısı (Birlik, Dernek, Kooperatif vb.)
- J.3. Küme Kapsamında Organik Tarım/Gıda/Tekstil vb. Alanlarda Yeni Kurulan Örgütlenmelerin Sayısı (Birlik, Dernek, Kooperatif vb.)
- J.4. Kümelenme ve Küme Geliştirme Faaliyetleri Kapsamında Geliştirilen ve/veya Başka Kurum ve Kuruluşlarca Sağlanan Eş-Finansman ve /veya Finansman Olanaklarının (Proje ve Girişimler) Sayısı
- J.5. Markalaşma ve Kurumsal Kimlik Çalışması Yürüten Küme Üyesi Firma Sayısı
- J.6. GAP Organik Tarım Portalı'na Kayıtlı Küme Üyesi Firma Sayısı

2.2. Temel paydaşlar

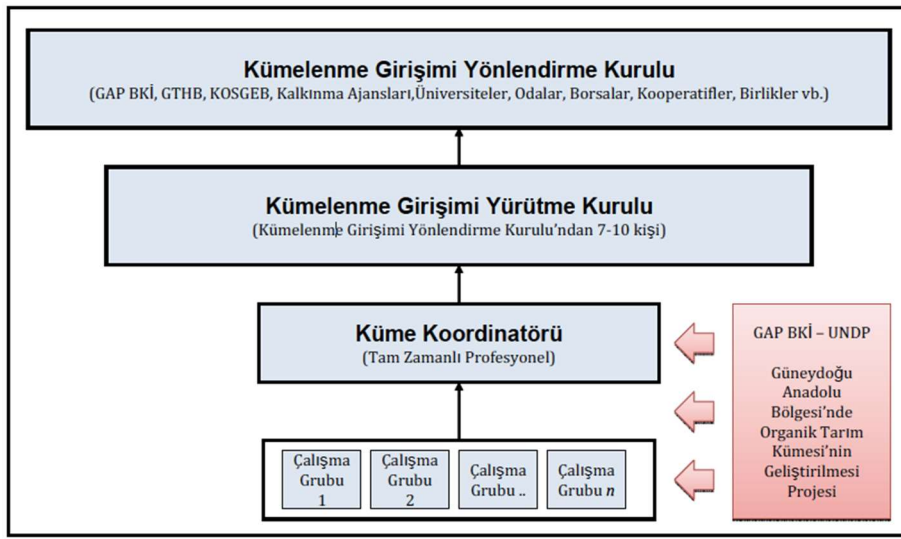
Projenin temel paydaşları üç temel düzeyde sınıflandırılabilir:

Yerel paydaşlar: GAP BKİ, Kalkınma Ajansları, GTHB İl Müdürlükleri, bölge üniversiteleri, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri (oda, borsa, birlik), üretici örgütleri (kooperatif) ve üreticiler.

Ulusal paydaşlar: Kalkınma Bakanlığı, GTHB, diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları, ilgili sektörel meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları,

Uluslararası paydaşlar: UNDP, organik tarım belgeleme kuruluşları, ilgili yurtdışı/uluslararası sektörel meslek ve uzmanlık kuruluşları (IFOAM, vb.)

Kurumsal yerel paydaşlar, aynı zamanda oluşturulan Kümelenme Girişimi Yönlendirme Kurulu üyeleri içerisinde tanımlanmıştır.

2.3. Beklenen sonuçlar

GAP Organik Küme Yol Haritası, uygulamadan beklenen sonuçlarını, “Ana Başarı Unsurları” başlığı altında aşağıdaki şekilde sunmaktadır:

7.2 Ana Başarı Unsurları

Yapılan çalışmalar ve incelemeler neticesinde, küme stratejisinin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için 3 ana başarı unsuru belirlenmiştir.

7.2.1 Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyeleri

Bölgede organik tarımın yaygınlaşmasının ve rekabetçiliğinin önünde birçok engel olduğu bilinmektedir. Ancak, yukarıda da özetlendiği gibi, organik tarımın Bölge’de yaygınlaşması her şeyden önce çiftçilerin ve işletmelerin organik tarım uygulamalarına “inanmaları” ile gerçekleşebilir.

Bu nedenle, kümelenme girişimi yol haritasının birinci bileşeni bu tür başarıların oluşturulmasına ve akabinde tekrarlama ve ölçeklendirme modelinin hazırlanmasına ve uygulanmasına odaklanacaktır.

7.2.2 Güçlü Üretim ve Pazarlama Altyapısı

Güçlü bir üretim ve pazarlama altyapısı Organik Tarım Kümesinin rekabetçiliğinin artırılmasına ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından hayati öneme sahiptir. Bu altyapının tamamının Kümelenme Girişimi tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmamakla beraber, kurulması planlanan “Organik Tarım Danışmanlık ve Yayım Merkezi” bu yönde ciddi adımların atılmasını

sağlamak için uygun ortamın oluşturulmasına katkıda bulunacaktır. İlk aşamada çalışma grupları kapsamında ele alınacak merkez için en uygun yapı paydaşlarla istişare içerisinde tasarlanacak ve hayata geçirilecektir

7.2.3 Aktörler Arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

Yukarıda da değinildiği gibi aktörler arası işbirliğinin geliştirilmesi bir kümenin rekabetçiliği ve sürdürülebilirliği açısından elzemdir. Burada üniversite-sanayi ve üniversite-tarım arası işbirlikleri olduğu kadar üreticiler ve sanayiciler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi de gerekmektedir. Kümelenme girişimi yol haritasının üçüncü bileşeni, örgütlenme dâhil olmak üzere, organik tarım kümesinde aktörler arası işbirliğinin kurulması ve kurumsallaşması için bir yönetim ve yönetişim modelinin hayata geçirilmesini amaçlamaktadır.

3. BULGULAR

Proje belgelerinden, saha ziyaretlerinden, faydalanıcı ve paydaş görüşmelerinden edinilen bilgi ve belgelere dayalı bulgular, projenin tasarım, uygulama ve sonuçlarına yönelik üç ana başlıkta derlenmiştir.

3.1. Tasarım

Projenin tasarımı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi ve UNDP başta olmak üzere yürütücü ve paydaşların sahip olduğu kurumsal, süreçte görev alan ve katkı sunan çeşitli alan uzmanlarının da bireysel, birikim ve deneyimleri çerçevesinde stratejik bir yaklaşımla geliştirilen GAP Rekabet Gündemi ve GAP Eylem Planı'na dayanmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin toplumsal ve iktisadi kalkınması açısından öncelikli alan ve sektörler, bu bölge düzeyi strateji ve eylem planlarında belirlenmiştir. Organik tarımın geliştirilmesi ve bu kapsamda küme yaklaşımının uygulanmasına yönelik eylemlerin gerçekleştirilmesi için Değer Zinciri Araştırması dikkate alınarak GAP OTKP uygulanmıştır.

Esası ve uygulamada ortaya çıkan görünümü itibarıyla bir "proje"den daha çok "sonuç ve öncelik odaklı bir yerel kalkınma programı" niteliğine uygun bulunan OTKP, sözkonusu strateji ve eylem planlarının yanısıra, konuya özgü bir değer zinciri çalışmasıyla da desteklenmiş olması açısından, kapsamlı ve güvenilir bir bilgi temeline oturtulduğu tespit edilmiştir.

Belirtildiği üzere, T.C. Kalkınma Bakanlığı (mülga Devlet Planlama Teşkilatı), GAP BKİ ve UNDP'nin ulusal ve küresel deneyimi sentezlemeye olanak sağlayan uzun süreli işbirliği, uluslararası, ulusal ve bölgesel deneyimlerin ilgili paydaşlarla katılımlı süreçlerle yorumlanarak uyarlanması, projenin tasarım sürecinde başarılı bir uygulama ve sonuca ulaşılması açısından temel bileşenlerden olan riskler ve varsayımların geçerli ve gerçekçi şekilde tanımlanması açısından da katkı sağladığı görülmektedir.

Aynı şekilde, bu üç uygulayıcı ortak kurum ile birlikte GTHB başta olmak üzere ilgili paydaş kuruluşların bölgede ve ülke çapında yürütmüş ya da yürütmekte olduğu çeşitli uygulama ve projelerin tasarım, uygulama, süreç ve sonuçlarından da yararlanılması, özellikle GAP BKİ eşgüdümünde uygulanan proje ve uygulamalar ile bütünleşik bir yönetim ve eşgüdüm olanağının değerlendirilmesinin projenin tasarımı sürecinde önemli katkı sağladığı görülmektedir.

Dolayısıyla, projenin tasarımdan uygulamaya, sonuç odaklı, katılımlı ve koşullara uyarlanabilir eylem biçimleri geliştirebilen bir proje yönetim yapısının oluştuğu görülmüştür. Bu yapının, uygulamanın ilk aşamalarında ve devamında işin doğası gereği beliren aksaklıklardan aldıkları dersleri, nicelikten daha çok nitelik ve sonuç odaklı bir yaklaşımla, paydaşlarla yakın ve etkin işbirliği ve eşgüdüm içinde çözümledikleri tespit edilmiştir.

Bu süreç ve yaklaşım sonucunda OTKP'nin, aşağıda iletilen bileşenleri ve tanımlanan hedefleri çerçevesinde uygulanabilir, gerçekçi, ölçeklenebilir ve tekrarlanabilir bir model olarak geliştirildiği görülmektedir.

Bileşen 1: Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyelerinin Geliştirilmesi

- Pilot uygulama havza ve ürünlerinin belirlenmesi
- Pilot uygulama iş planlarının hazırlanması ve uygulanması
- Tekrarlama ve ölçeklendirme modelinin geliştirilmesi ve uygulanması

Bileşen 2: Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi

- Organik Tarım Danışmanlık ve Yayım Merkezi (OTADAM) iş modelinin belirlenmesi ve iş planının hazırlanması
- İş planının uygulanması
- GAP Organik Tarım Portalı'nın oluşturulması

Bileşen 3: Aktörler arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

- Küme yönetim yapısının kurulması
- Çalışma gruplarının oluşturularak faaliyetlerinin tasarlanması ve uygulanması

3.2. Uygulama

Proje uygulama sürecinin, üç aşamada gelişme gösterdiği tespit edilmiştir:

2007-2012 dönemini kapsayan “tasarım ve oluşum” aşaması; projenin stratejik temelinin atıldığı ve uygulama çerçevesinin tanımlandığı süreç ve eylemleri kapsamaktadır. Küme Yol Haritası bu süreçte hazırlanmış ve ilgil temel etkinliklerin uygulanmasına başlanmıştır.

2012-2014 dönemini kapsayan “gelişim” dönemi; özellikle hedef gruplar ve paydaşların bilgi ve ilgi düzeylerinin artırılması, çalışma grubu etkinliklerinin, pilot uygulamaların tasarlanması sürecini kapsamaktadır. Bu dönemde yürütülen etkinlikler ile hedef grupların, kurum ve kuruluşların, üretici ve meslek örgütlerinin kapasitesinin oluşturulması sağlanmış, Küme yapısının ve ÖTM temelini oluşturacak pilot uygulamalar başlatılmıştır.

2015-2018 dönemini kapsayan “olgunlaşma” dönemi; bir önceki dönemde yürütülen etkinliklerin somut çıktılarının ortaya çıktığı bu süreçte edinilen bilgi, deneyim ve alınan derslerin değerlendirilmesi ile özellikle Kalkınma Ajansları işbirliğiyle mali ve teknik yardım olanaklarının geliştirildiği, “proje” yapısından bölgesel destek “programı” düzeyine ve küme kurumsal altyapısının (ORKÜDER) kurulduğu ve etkinleştirildiği bir dönem olarak gelişmiştir.

Bu süreçte, geliştirilen küme işbirliği ve yönetim modeli ile, değer zincirinde bulunan tüm ilgili paydaşların (özel sektör, üniversite, kamu, üretici örgütleri) artan oran ve düzeyde küme yapısında ve uygulamaların geliştirilmesinde etkin olarak yer almaya başladıkları ve katkı sağladıkları görülmektedir.

"... GAP ORKÜDER'in işbirliği içerisinde olduğu paydaşlara bakıldığında, model ile tamamen uyumlu olarak, bölgedeki tüm paydaşları kapsayıcı ve dinamik bir işbirliği ortamının sağlandığı görülmektedir.

İşbirliği içerisindeki kurumlar şu şekilde sıralanabilir; GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Türkiye Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Adıyaman İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Diyarbakır İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Şanlıurfa İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Gaziantep İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Karacadağ Kalkınma Ajansı Genel Sekreterliği, İpekyolu Kalkınma Ajansı Sekreterliği, Dicle Kalkınma Ajansı Sekreterliği, Dicle Üniversitesi Rektörlüğü, Harran Üniversitesi Rektörlüğü, Tut Ziraat Odası Başkanlığı, Eğin Organik Tahıl Üreticileri Birliği, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü, Şırnak Arı Yetiştiricileri Birliği, Kilis İli Organik Zeytin Üreticileri Birliği, Besni Organik Meyve Üreticileri Birliği, Şanlıurfa Eyyübiye Belediyesi Başkanlığı, Yusufcan Tarım Ürünleri San. Tic. Ltd. Şti., Kilis Ziraat Odası Başkanlığı, GAP Ekolojik Tarımsal Kalkınma ve Sosyal Dayanışma Derneği, Adıyaman Ziraat Odası Başkanlığı, Adıyaman Besni İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Adıyaman Arı Yetiştiricileri Birliği Başkanlığı, Dicle Organik Meyve Üreticileri Birliği Başkanlığı, Şanlıurfa GAP Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, Diyarbakır Büyükşehir Belediye Başkanlığı, Eğin İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Yeditepe Üniversitesi Rektörlüğü, Derik Zeytin Üreticileri Birliği Başkanlığı, Adıyaman Ticaret Borsası Başkanlığı, Gaziantep Ticaret Borsası Başkanlığı, Kilis Belediye Başkanlığı, Şanlıurfa Ziraat Odası Başkanlığı, ve Diyarbakır GAP Uluslararası Tarımsal Araştırma ve Eğitim Merkezi Müdürlüğü'dür." (ÖTM Taslak Raporu, s. 13)

Küme yapısının kurumsallaşması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasında en önemli unsur olarak ortaya çıkan ORKÜDER'in, benzer küme örgütlenmelerinden temel oluşum sürecinde farklılık göstererek, mevcut bir kurumsal yapının (dernek, birlik, vs.) ürettiği değil, uygulama sürecinde tüm küme bileşenlerinin oydaşması ile ortaya çıkan bir örgütlenme yapısı olarak hayata geçirilmesi örnek-model olma açısından da dikkate değerdir.

ORKÜDER, kuruluş süreci, yönetim yapısı, kuruluşundan kısa süre içerisinde hedef odaklı uyguladığı kurumsal gelişim (eğitimler, strateji geliştirme, vb.), tanıtım (fuar ve forum), iletişim (GAP Organik İnternet sayfası) ve stratejik planını geliştirmesi ile, Bileşen 3'ün somut çıktısı, Bileşen 1 ve Bileşen 2 faaliyetlerinin de geliştirilerek uygulanmasının güvencesi olarak değerlendirilebilir.

Projenin temel mali ve teknik kaynağını GAP BKİ-UNDP işbirliği oluşturmaktadır. Uygulamanın ikinci döneminden itibaren, hedef kitleler ve bölge düzeyinde Kalkınma Ajansları ile geliştirilen işbirliği pilot uygulamalar özelinde sağlanan eş mali kaynaklar ile kaynak oluşturma konusunda da gelişme sağlandığı görülmektedir. Bu şekilde edinilen bilgi ve deneyimin, özellikle proje sürecinde kurulan ve etkinliğine başlayan faydalanıcılarda, öz kaynakların dışında eş mali kaynakların temini ve ilgili ulusal ve uluslararası sektörel kuruluşlarla teknik işbirliği konularında da dikkate değer bir ilerleme sağlanmasında önemli katkı sağladığı tespit edilmiştir. Bu katkının, gelecek dönemde ORKÜDER eşgüdümünde, GAP BKİ ve diğer ilgili kuruluşlarla işbirliği içinde geliştirilmesine yönelik olumlu tespitler, ORKÜDER Strateji Planı ile teyid edilmiştir.

“Öte yandan, UNDP ile gerçekleştirilen küme projesi neticesinde elde edilen deneyim ve benimsenen işbirliği ve proje paydaşı olma kültürünün katkısı, bölgenin farklı finansman olanakları ile yeni projeler gerçekleştirme becerisini geliştirmiştir. Bu süreçte, GAP BKİ ve UNDP arasında GAP Organik Tarım Kümesi kapsamındaki işbirliğinin boyutu ve derinliğinin artması, projenin hem yerel ekonomik kalkınmaya hem de bölgesel yeniden yapılanmaya katkıda bulunması sonucunu doğurmuştur. Buna örnek olarak Coca Cola ve UNDP işbirliğinde yürütülmekte olan “Yeni Dünya: Sürdürülebilir İnsani Kalkınma Girişimleri Projesi” kapsamında Diyarbakır/Eğil pilot projesinin geliştirilmesi amacıyla bir proje hazırlanarak sunulmuş ve kabul edilmiş olması gösterilebilir. Benzer bir şekilde Kilis Pilot Projesi UNHCR (1,200,000 ABD Doları) ve Diyarbakır Eğil İlçesi, Ilgın Köyü Pilot Projesi-Coca Cola (110,000 ABD Doları) bu doğrultuda farklı ulusal ve/veya uluslararası fonlara erişim hedefi içeren proje başvuruları olarak ortaya çıkmıştır.” (ÖTM Taslak Raporu, s. 13)

Ayrıca, OTK’nin görece kısa bir süre içinde etkinleşmesi ve ORKÜDER’in Anadolu Kümeleri İşbirliği Platformu üyesi olarak ulusal düzeyde küme geliştirme etkinlikleri içinde yer alması, IFOAM ve ETO gibi uluslararası örgütlerle işbirliğini geliştirme yönündeki kararlılığı önemlidir.

Proje uygulamasının, sonuç değerlendirmesine temel olabilecek ve katkı sağlayacak bir ara değerlendirme çalışması yürütülmemiştir. Ancak, proje yönetiminin, tüm paydaşların yakın iletişim ve işbirliği içinde bulunduğu bir uygulama altyapısının gelişmiş olması, proje uygulamasına ve hedeflere ulaşma düzeyine yönelik kısa süreli ve dönemsel değerlendirmelerin uygulayıcı ortaklar ve müdahillik düzeylerine göre paydaşlar ve işbirliği yapılan kuruluşlarla birlikte konu odaklı uzman raporları katkılarıyla gerçekleştirilmiş olması, izleme-değerlendirme açısından da başarılı ve örnek bir uygulama ortaya çıkarmıştır.

Uygulayıcı kuruluşların ve işbirliği yapılan paydaşlarında bu yönde deneyim ve birikimlerini artırdığı tespit edilen bu yöntem ile yalnızca izleme-değerlendirme açısından değil, bilgi yönetimi ve paylaşımı açısından da başarılı bir uygulama örneği ortaya konulduğu düşünülmektedir.

3.3. Sonuçlar

GAP Organik Tarım Küme Projesi’nin, tanımlanan başarı göstergeleri çerçevesinde, 2012-2017 döneminde sağladığı gelişime ilişkin tespitler, özet olarak aşağıda sunulmuştur.

A. Küme Yönetişi ve Temsil

- 2012 yılında gelişim sürecinde 53 olan Küme (Danışma Kurulu) Tüzel Üye sayısı, 2017 yıl sonu itibarıyla 79’a yükselmiştir.
- Üye sayıları açısından Kamu, Üniversite, Sivil Toplum ve Meslek Kuruluşları temsilinde artış gözlenirken, özel sektör temsilinde az sayıda da olsa azalma yaşanmıştır.
- İş kollarının temsilinde, 2017 yıl sonu itibarıyla 92 üye ile Gıda işkolu başı çekmekte, ardından 19 üye ile Gıda ve Tekstil, takiben de 11 üye ile yalnızca tekstil işkolu gelmektedir.
- Bölge illerine göre küme üyelerinin Dağılımı incelendiğinde, üye sayısı ve artışında ilk sıraları Şanlıurfa (28), Gaziantep (25), Diyarbakır (23), Adıyaman (17) ve Kilis (10) almaktadır. Bu illerde üye sayıları 2012-2017 döneminde 3-9 üye artış göstermiştir. Diğer bölge illeri 1-5 üye ile temsil edilmektedir.
- Yürütme Kurulu Üye Sayısı 14 olarak belirlenmiş ve etkin olarak çalışmalarını yürütmektedir.

- Çalışma Gruplarının Sayısı ilk aşamada 5 olarak belirlenmiş, süreç ilerledikçe etkin ve verimli çalışma olanağı bulunan iki grupta (Gıda ve Tekstil) yoğunlaşmıştır
- Yürütme Kurulu ve Çalışma Gruplarında Alınan Karar Sayısı, yıllık toplantı sayılarıyla uyumlu olarak, ilk yıllarda daha fazla, ilerleyen yıllarda ise daha az sayıda kararlar alındığı tespit edilmiştir.

B. Küme İçi-Dışı İşbirlikleri ve Ağ Geliştirme Kabiliyeti

- Küme üyeleri arasındaki ticari ilişkilerde artış olduğu, 2012 yılında 6 olarak tespit edilen ticari ilişkide bulunan üye sayısının bu süreçte 12'ye yükseldiği tespit edilmiştir.
- Küme Üyeleri Tarafından Geliştirilen/Uygulanan Ortak Proje, Faaliyet, Girişim ve/veya Ticari İşbirliklerinin Sayısında da dikkate değer artışlar gözlenmiştir. 2012 yılında 2 olarak tespit edilen sayı, 2016 yılı itibarıyla 15'e ulaşmıştır.
- Küme Üyeleri ile Küme Dışında Faaliyet Gösteren Kurum, Kuruluş ve Firmalarla Yapılan (Ticari ve/veya Kurumsal) İşbirliklerinin Sayısında da dikkate değer artışlar yaşanmıştır. 2012 yılında 1 adet işbirliği bildirilmişken, 2014- 2017 döneminde işbirliği sayıları 28'e kadar çıkmıştır.
- Başka bir (Ulusal ve/veya Uluslar arası) Küme ile Yapılan İşbirliği Anlaşmalarının ve/veya Protokollerinin ve/veya Geliştirilen Çalışma İlişkilerinin Sayısı çerçevesinde, IFOAM, ETO ve Anadolu Kümeleri İşbirliği Platformu ile ilişki ve işbirlikleri geliştirilmiştir.

C. Ürün Deseni ve Üretim Kapasitesi

- Küme Kapsamında Üretimi Yapılan Organik Ürün Miktarında, her bir ürün grubu için farklı oranlarda olmak üzere genel olarak artış yaşandığı tespit edilmiştir.
- Küme Kapsamında İşlenen Organik Ürün Miktarı açısından, işletme tesis sayı ve kapasitesinin artışına bağlı olarak nitelikli üretim koşullarında da artış olduğu gözlenmiştir. Bu kapsamda zeytin, üzüm, nar ve mercimek öne çıkmaktadır.

D. Değer Zinciri Analizi

- Küme Kapsamında Değer Zincirindeki Ekonomik Aktörlerin Sayısında önemli düzeyde artış gözlenmemekle birlikte, değer zincirinin aynı anda birden fazla bileşeninde etkin üyeler de bulunmaktadır. Üreticilerde artış gözlenmekle birlikte, diğer unsurlarda, kurumsal temsil bulunmasına karşın üye sayılarında düşük oranda azalma ya da artış olmuştur.
- Bölgesel Ölçekte Değer Zincirindeki Ekonomik Aktörlerin Sayısı açısından değerlendirildiğinde, işleyiciler dışında sayısal olarak önemli bir artış gözlenmemektedir.

E. Pazar Analizi

- Bölgesel Ölçekte Organik Tarım Dağıtım Kanalları açısından toptancı ve aracılar yolu ile satışın ağırlıklı olarak tercihe dildiği, bunu tarladan ve gıda pazarları aracılığı ile satışın aldığı görülmektedir.
- Bölgesel Organik Ürünlerin Satıldığı Yurtdışı Pazar ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleridir.
- Küme Kapsamında Üretilen ve/veya İşlenen Ürünlerin Bölge içi, Yurt içi ve Yurt dışı Pazarlara Göre Ortalama Dağılımı incelendiğinde, ürünlerin ağırlıklı olarak GAP bölgesinde, ardından yurt içi ve yurt dışı satışları gelmektedir.
- Küme Kapsamında Üretilen/İşlenen Organik Ürünlerin Satıldığı Yurtdışı Pazarlar çerçevesinde ağırlıklı olarak Almanya'nın yer aldığı Avrupa ülkelerine bal, nar ve nar ekşisi, buğday ve bakliyat, Kanada'ya buğday, Irak'a bal, Katar'a zeytinyağı ihracı yapıldığı belirtilmiştir.
- Küme Üyesi Üreticiler/İşleyiciler Arasında hemen hemen tümü, en az bir yurtdışı bağlantısı sağlama konusunda girişiminden bahsetmiştir. Bu bağlantılar Avrupa, Japonya, amerike ve Kanada, Çin ve Kore olarak öne çıkmaktadır.

F. Sektöre ve Küme Üyelerine Özgü Temel Ekonomik Veriler

- Bölgesel Ölçekte İstihdam ve Sektörel GSYİH Verileri (TL) (Organik Tarım, Organik Gıda, Organik Tekstil, Ekolojik Turizm) dikkate alındığında, mevcut veri kaynaklarından kapsamlı ve nitelikli bir değerlendirme yapmaya uygun veri edinilememiştir. Ancak, değerlendirme ziyaretleri sırasında yapılan faydalancı mülakatlarında edinilen bilgiler çerçevesinde, bölgede organik tarım sektörünün kısıtlı ve yavaş dahi olsa gelişmeye ve özellikle nitelikli istihdam açısından önemli gelişmelerin yakın dönemde gözlemleneceği tespiti yapılmıştır.
- Küme Ölçeğinde Firma Bazlı İstihdam Verileri incelendiğinde, gıda ve tarım başlıklarında dönemsel istihdam nedeniyle sayılarda yıllara göre 15 ile 150 arasında değişiklik olduğu tespit edilmiştir.

İşletmelerde faaliyetlerin gerekli düzeyde yürütülmesi için ihtiyaç duyulan sayıda istihdam sağlandığı saha ziyaretlerinde tespit edilmiştir.

- Küme Ölçeğinde Organik Ürün Üreten/İşleyen Firmaların Ortalama Yıllık Ciro, yıllık üretim koşullarına da bağlı olarak değişmekle birlikte, ortalama değerleri birlikler için 200.000-400.000, özel şirketler için ise 22.000.000-100.000.000 TL aralığında verilmektedir.
- Bölgesel Ölçekte İhracat Verisi temin edilememiştir.
- Küme Ölçeğinde İhracat Verileri, küme üyelerinden, artan oranda 90 milyon TL civarında bir ihracat geliri bildirilmiştir.

G. Kümenin AR-GE ve Yenilikçilik Kabiliyeti

- Küme Kapsamında Geliştirilen Yenilikçi Ürün Sayısı, 2012 yılı için bildirilen 4 sayısı esas alındığında toplamda 30'a yakın ürün ile dikkate değer ölçüde artış göstermekte.
- Küme Kapsamında Süreç ve/veya Teknoloji İyileştirme Çalışması Yapan Firma Sayısında da anlamlı bir artışla hemen tüm tesislerde iyileştirme çalışmaları uygulandığı gözlemlenmektedir.
- Küme Kapsamında Yürütülen AR-GE Projelerinin Sayısı, 2014-2016 arasında bir ivme kazanarak, sayı tek projeden 15 projeye yükselmiştir.

H. Fiziki Altyapı

- Bölge Genelinde Organik Tarım Yapılan Arazi Büyüklüğünde, GTHB verileri dikkate alındığında anlamlı bir değişiklik olmadığı görülmektedir.
- Bölge Genelinde Organik Tarım Yapılan Alanların, Konvansiyonel Alanlara Oranında da, aynı veriler ışığında anlamlı bir değişiklik görülmemektedir.
- Küme Üyeleri Tarafından Organik Tarım Yapılan Arazi Büyüklüğünde, doğrudan küme üyelerinden edinilen bilgiler çerçevesinde, anlamlı olarak değerlendirilebilecek bir artış görülmektedir. 50 bin dekar üzerinde ortalama arazi büyüklüğü, 2015 yılında MDP sürecinde iki katından daha fazla bir artışla 162 bin dekara ulaşmıştır.
- Küme Üyeleri Arasında İyi Tarım Uygulamaları Yapan Birincil Üreticilerin sayı ve oranında da yıllık ortalama 2 üreticilik artış görülmüştür.
- Organik Tarım Alanında Küme Üyelerinin, Verimlilik Artışı Sağlamak Adına Gerçekleştirdikleri Fiziki Altyapı Yatırımlarının Sayısı da benzer şekilde artarak, hemen tüm üyelerin, özellikle MDP ve diğer desteklerden yararlanarak altyapı geliştirmesine yöneldikleri tespit edilmiştir.

I. Küme Yetkinliklerinin Geliştirilmesi

- Eğitim Programlarına Katılan Küme Üyesi Sayısında 2012-2017 döneminde iki katına, MDP sürecinde üç katına varan bir artış tespit edilmiştir. Toplam katılımcı sayıları 33 ile 119 arasında değişmekte, kadın katılımcı sayısı 3-11 arasında kalmaktadır.
- Yurtiçi ve yurtdışı çalışma Gezilerine Katılan Küme Üyesi Sayısı yıllara göre 6 ile 26 arasında değişmekte, kadın katılımcı sayısı görece olarak düşük kalmaktadır.
- Proje kapsamında Desteklenen Fuarlara Katılan Küme Üyesi Sayısı, 2013 yılını 45 iken, 2016 yılında 338 kişiye çıkmıştır.

J. Sürdürülebilirlik ve Kurumsallaşma

- Bölge Genelinde Organik Tarım/Gıda/Tekstil vb. Alanlarda Faaliyet Gösteren Örgütlenmelerin Sayısı, 2012 yılında 6 iken, 2017 itibarıyla 10'a yükselmiştir. Bu örgütlenmelerin tamamı aynı zamanda Küme kapsamında faaliyet gösteren örgütlerdir.
- Küme Kapsamında Organik Tarım/Gıda/Tekstil vb. Alanlarda Yeni Kurulan Örgütlenmelerin Sayısı, ORKÜDER dahil dörttür.
- Kümelenme ve Küme Geliştirme Faaliyetleri Kapsamında Geliştirilen ve/veya Başka Kurum ve Kuruluşlarca Sağlanan Eş-Finansman ve /veya Finansman Olanaklarının (Proje ve Girişimler) Sayısı, 2012 yılında yalnızca iki adet iken, 2016 yılında MDP'nin de katkılarıyla 22 olarak gerçekleşmiştir.
- Markalaşma ve Kurumsal Kimlik Çalışması Yürüten Küme Üyesi Firma Sayısı, 2012 yılından itibaren hemen tüm üyelerde bu kapsamda çalışmaların başlatılmasıyla kümenin tamamında artan oranda kurumsallaşma çalışmalarının yapıldığı tespit edilmiştir.
- GAP Organik Tarım Portalı'na Kayıtlı Küme Üyesi Firma Sayısı 2015 itibarıyla 12ye yükslemiş, 2017 itibarıyla 7 olarak kaydedilmiştir.

Bu veriler ışığında, bileşenler düzeyinde elde edildiği tespit edilen temel sonuçlar aşağıda özetlenmiştir.

Bileşen 1: Ölçeklendirilebilir ve Tekrarlanabilir Başarı Hikâyelerinin Geliştirilmesi

- Değer zinciri çalışması ile belirlenen 45 ürün arasında seçilen 8 pilot ürünün üretim, işleme, pazarlama ve markalaşma etkinlikleri sürecinde, her bir ürün için en az bir işletmenin süreçte etkin olarak yer aldığı üretim ve işletme kapasitesinde önemli ölçüde artış sağlandığı, işletme ve küme düzeyinde iç ve dış işbirliklerinin geliştirilmesi ile bölge, ülke ve uluslararası düzeyde önemli ölçüde tanıtım ve pazarlama olanaklarını geliştirerek işletme ve küme düzeyinde rekabet gücünün artırıldığı tespit edilmiştir.
- Farklı ölçek, yapı, kapasite ve üretim olanaklarına sahip bileşenlerde yürütülen uygulamalardan farklı çıktı ve deneyimler elde edilmiştir. Bu deneyimler, geliştirilen işbirliklerinin de yardımıyla öncelikle bölge içinde, ardından da ülkenin benzer bölgelerinde mevcut deneyimlerle sentezlenerek geliştirilmes gücüne erişmiş görünmektedir. Bu kapsamda, hedeflenen tekrarlama ve ölçeklendirme modelinin büyük oranda geliştirildiği, ORKÜDER'in kuruluşu ve küme üyelerinin kazandığı bireysel ve küme düzeyinde girişimciliğin katkılarıyla yaygınlaştırma –ölçeklendirme ortamının sağlanabildiği tespit edilmiştir.

Bileşen 2: Üretim ve Pazarlama Yeteneklerinin ve Kabiliyetlerinin Geliştirilmesi

- Organik Tarım Danışmanlık ve Yayım Merkezi (OTADAM)'ın özellikle üreticiye sağladığı bilgiye doğrudan erişim olanağı ile MDP uygulamalarının da katkılarıyla, kuramsal ve teknik bilginin üreticiye ve üretime yansıtılmasında, özellikle bölgenin koşul ve olanakları dikkate alındığında önemli bir kurumsallaşmanın temelini atıldığı görülmüştür. Bu yapının TEYAP ve diğer ilgili kurum-kuruluş faaliyetleriyle eşgüdüm içinde ilerletilmesi de başarının devamı ve gelişimi açısından önemlidir.
- GAP Organik Tarım Portalı'nın oluşturulması, Bilgiye erişim ve kapasite güçlendirme kanallarının açılması ve geliştirilmesi çerçevesinde dikkate değer bir katkı sağlamaktadır. Protala üyelik ve etkin katkıyı sağlayacak çalışmaların ORKÜDER eşgüdümünde yürütülmesi ve portalın bir sanal işbirliği ortamı olarak geliştirilmesi de başarıyı artıracaktır.

Bileşen 3: Aktörler arası İşbirliğinin Geliştirilmesi

- Küme yönetim yapısının kurulması hedefi çerçevesinde kuruluş tamamlanan ve stratejik bir yaklaşımla yapısını ve etkinliklerini tanımlayan ORKÜDER'in, benzer örneklerinden farklı olarak proje sürecinde, küme katılımcılarının etkin katkılarıyla geliştirilmesi ve hayata geçirilmesi önemli bir niteliktir. Bu niteliğin, özellikle ar-ge, tanıtım ve pazarlama konularında kapasite güçlendirme yolu ile, ayrı bir başarı öyküsü olma potansiyeli de bulunmaktadır.
- Ayrıca, uygulama sürecinde, iki çekirden grupta toplaştırılan çalışma grupları yaklaşımının, projenin dayandığı temel belgeler ve sonraki bölümde sunulan öneriler dikkate alınarak geliştirilmesi ve mevcut konulara (gıda ve tekstil) bütünleştirilerek, etkin alt kümelerin geliştirildiği, bütünleşik ve etkin bir küme modeline evrilmesi de olası görünmektedir.

4. DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

DEĞERLENDİRME

Çalışma kapsamında edinilen bulgular, destekleyici belgeler ve değerlendirme ışığında, Projenin üç ana başlıkta tanımlanan beklenen sonuçlarına, yüksek düzeyde erişildiği tespit edilmiştir.

Bu başarılı sonuca ulaşılmasında temel unsurlar:

- proje tasarım sürecinde uygulanabilirliği artıracak yöntem ve stratejik yaklaşımın uygulanması,
- GAP BKİ'nin bölgesel-yerel ölçekte uzmanlık, birikim, deneyim ve hedef kitleye doğrudan erişim olanakları,
- Proje tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirme işlem ve süreçlerinin bilimsel yöntemlerle, geçerli ve güncel bilgiye dayalı olarak yürütülmesi,
- Proje uygulama süresinin, bölge ve tarımsal üretim koşulları dikkate alındığında (ilk aşamada görece kısa süre hedeflenmiş olsa da) hedeflerin gerçekleştirilmesi ve etkilerinin izlenmesine olanak sağlayacak makul bir sürece çekilmesi (10 yıl)

olarak özetlenebilir.

OTM Taslak Raporunda (s.12) belirtilen aşağıdaki değerlendirme, proje ile elde edilen, tüm hedefleri kapsayıcı ve özellikle sürdürülebilirlik ve etki açısından önemli görülen temel katkı ve sonuçları özetlemektedir.

“Projenin yarattığı sinerjinin, kurumların birarada çalışma ve üretmeyi dikkate alan yenilikçi ve dinamik, çok paydaşlı ve etkin bir eko-sistemi ortaya çıkarmış olduğu görülmektedir.

GAP Organik Küme Projesi'nin katkıları iki başlıkta değerlendirilebilir:

- (ii) *Kümelenme projesi, bölgede yeni işbirlikleri, paydaşlar arasında yüksek etkileşim ve sürdürülebilir iletişim gibi konularda belirgin bir istek ve girişim başlatmıştır;*
- (iii) *Kümelenmenin tüzel bir kişilik ile desteklenmesi sonucunda ise kurumsallaşma sağlanmıştır.”*

Proje yönetim ve uygulama süreç ve yapısı ile elde edilen sonuçları, ilgililik, verimlilik, sahiplik ve etkililik, sürdürülebilirlik olmak üzere dört temel başlık altında incelenmiştir.

İlgililik başlığında, “Ulusal düzeyde ülke ve halkın ihtiyaçlarına, küresel düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uygunluk düzeyi”, aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir.

- Küresel, ulusal ve bölgesel önceliklerle ilgililik. (SDG, UNDCS ve ulusal öncelikler, GAP strateji ve eylem planları, paydaş katılımı, tasarım süreçlerinde ulusal sahiplik dahil)
- Tasarım sürecinde tanımlanan toplumsal-iktisadi ihtiyaç ve sorunların çözümüne katkı
- Tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirmesinde cinsiyet duyarlılık
- Bölgedeki diğer ilgili proje ve müdahalelerle geliştirilen bağ ve etkileşim

Bu çerçevede, tasarımdan uygulamaya, tüm süreçlerin;

- temel bir stratejik yaklaşım (GAP Eylem Planı, Rekabet Gündemi, Değer Zinciri, GAP Organik Küme, ORKÜDER) çerçevesinde,
- bilimsel temelli,
- faydalancı ile doğrudan etkileşim içinde,
- katılımlı süreçlere dayalı olarak yürütülmesi bakımından:

Yüksek Düzeyde Tatmin Edici (Highly Satisfactory) olarak değerlendirilmiştir.

Verimlilik başlığında, “Uluslararası ve ulusal ölçüt ve kurallara uygun olarak, kaynakların sonuçlara dönüşümünde verimlilik düzeyi” aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir:

- Yönetim modeli ve etkinliklerin elde edilen sonuçlar karşısında verimliliği
- Uygulanan müdahalenin olmadığı durumda olası koşullar

- Ulusal ve bölgesel düzeyde kaynağın yönetişiminin projenin verimlilik ve etkililiğine katkı
- Yönetişim yapısının kalkınma amaçları, sahiplik ve birlikte çalışma eylemliğine katkı
- Çıktı ve sonuçların eldesi ve yönetimin yapılabilirliğini sağlama/kolaylaştırma
- Çıktı ve sonuçların eldesinde verimliliği artırma yöntemleri
- Verimliliği artırma ve birlikte sonuç almada uygulayıcı ortakların kullandığı mal ve idari yöntemler
- Karşılaşılan idari ve mali aksaklıklar ve verimliliği etkilemesi
- Mali gerçekleşme

Bu çerçevede; eşgüdüm, yönetim ve uygulama yapısının;

- Uygulayıcı ortakların kurumsal birikim ve deneyimleri,
- yüksek yerel bilgi ve iletişim olanaklarına dayanması ile,
- Özellikle yerelde çözüm odaklı etkileşim ve işbirliği kültürünü,
- uluslararası, ulusal ve yerel uzmanlıkları bütünleştirebilmenin başarılmış olması bakımından:

Yüksek Düzeyde Tatmin Edici (Highly Satisfactory) olarak değerlendirilmiştir.

Sahiplik ve Etkililik başlıkları birlikte değerlendirilerek, “Ülkedeki kalkınma müdahalelerindeki ulusal ve yerel ortaklara etkin bir önderlik örneği olma düzeyi” ve “Kalkınma müdahalesinin hedeflerinin gerçekleşme düzeyi” aşağıdaki temel konular çerçevesinde incelenmiştir.

- Hedef nüfus, yurttaşlar, katılımcılar, yerel ve ulusal kuruluşların programı sahiplenme düzey, süreci yönlendiren öncülük/katılım yöntemleri
- Sahipliğin etkinlik ve verimliliği etkilemesi
- Proje belgesinde beklenen/belirlenen kalkınma çıktı ve sonuçlarına ulaşma düzeyi
- Yerel ve ulusal düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine katkı yol ve düzeyi
- Projenin elde edilen çıktı ve sonuçlarının kalkınma sonuçları üretmede sinerji ve uyum
- Hedef kitle/yurttaşlarda sağlanan etki
- İyi uygulama, başarı öyküleri, alınan dersler ve aktarılabilir örnekler tanımlanma
- Projeden kaynaklanan, cinsiyet, kır-kent, kültürel-etnik, vs. farklılaştırılmış etkiler
- Ulusal ve bölgesel kalkınmanın geliştirilmesine süreç ve çıktıların katkı sağlama
- Kadının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği konusunda gelişmeye katkı sağlama
- Kalkınma konu ve siyasalarına paydaşların müdahilliğini/etkinliğini artırma
- Geliştirilen iş girişimi modelinin kalkınma çabalarına en uygun sürdürülebilir seçenek olma
- Uygulayıcı ortakların bölgenin kalkınma çabalarına katma değer sağlama
- Etkin karar vermenin güvenceye alınmasında izleme-değerlendirme kullanım
- Kalkınma sonuçlarının ölçümüne katkı sağlayacak kullanışlı ve güvenilir İ&D stratejisi kullanım
- Kullanışlı ve güvenilir iletişim ve savunuculuk stratejisi

Bu çerçevede; Bölgede,

- özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma boyutunda ihtiyaç duyulan işbirliği,
- ortak üretim, katılım ve yönetim düzeyinde ve,
- paydaşların bilgi ve ortaklığa dayalı girişimcilik etkinliğinin gelişmesine sağladığı görünür katkıyla birlikte,
- Artan sahiplenme ve yaygınlaşma hızına, ORKÜDER, OTADAM uygulamalarına karşın, proje süreci dikkate alındığında henüz yeterli düzeyde tabana yaygınlaşmamış olması bakımından:

Yeterli Düzeyde Tatmin Edici (Satisfactory) olarak değerlendirilmiştir.

Sürdürülebilirlik başlığında, “Uzun dönemli sonuçların sürdürülmesinde mali, kurumsal, toplumsal, iktisadi ve çevresel risk düzeyleri” aşağıdaki temel konular kapsamında incelenmiştir:

- Yerel ve ulusal düzeyde karar vericiler ve uygulayıcı ortakların etkilerin/sonuçların sürdürülmesini güvenceye alacak kararları alma ve faaliyetleri yürütme
- Ulusal ve yerel düzeyde tekrarlanabilirlik ve ölçeklendirilebilirlik
- Sonuçların toplumsal-siyasal koşullara bağımlılık
- Ulusal Kalkınma stratejileri ve/veya UNDCS ile ilişkilendirme

- Küresel Çevre Faydaları ve projenin gelecekteki etkilerini tehlikeye sokabilecek çevresel riskler

Bu çerçevede; Sonuçların,

- ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir başarılı örnekler üretilmesinin projenin temel hedefleri arasında yer alması,
- GAP ORKÜDER kuruluşu ve etkin çalışmaları;
- GAP BKİ ve Kalkınma Ajanslarının yerel düzeyde mali, uzmanlık ve işbirliği kapasite, deneyim ve taahhütleri;
- Kalkınma Bakanlığı tarafından çıktının ulusal ölçeğe aktarılmasında örnek uygulama olarak dikkate alınması;
- uygulamaların çevre ve sürdürülebilir kaynak yönetimi konusunda bilinç ve teknik kapasite oluşturmaları; buna karşılık iklim değişikliği ve doğal kaynak kullanımı açısından mevcut öngörülerin henüz yansıtılamaması bakımından:

Yeterli Düzeyde Tatmin Edici (Satisfactory) olarak değerlendirilmiştir.

Bunlarla birlikte, kesen konular olarak belirlenen kapasite geliştirme, kurumsal güçlendirme, kamusal farkındalık, ulusal kalkınmaya katma değer ya da yenilikçilik katma, çevresel sürdürülebilirlik, ve cinsiyet eşitliği konularında da değerlendirme yapılmıştır.

Bu kapsamda paydaş ve faydalanıcılardan edinilen bilgiler çerçevesinde proje;

Kapasite geliştirme ve Kurumsal Güçlendirme bakımından,

- GAP ORKÜDER'in kuruluşu ve proje uyguçama dönemi içinde etkinliklere başlaması,
- Kalkınma Ajanslarının proje faaliyetleri, süreç ve sonuçlarındaki sahiplik, etkin katkı ve katılımları ile uzmanlıklarının gelişme olanaklarının sağlanması,
- Yöre üreticileri tarafından üretici örgütlerinin kurulması, organik üretim ve küme oluşumuna yönelik ilgi ve sahipliklerinin gelişerek, girişimciliğin artırılmasına olanak sağlanması,
- Yerel Yönetimlerin, projenin uygulanması ve sonuçlarının yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacak düzeyde farkındalığı, ilgi ve katılımlarında artış sağlanması,

Kamusal farkındalık bakımından,

- Üreticiler, üretici örgütleri, yerel yönetimler, özel sektörde sağlanan toplumsal, iktisadi ve çevresel katma değere yönelik bilgi ve farkındalık artışının sağlanması,

Ulusal kalkınmaya katma değer ya da yenilikçilik katma bakımından,

- Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma için proje hedefleri arasında yer aldığı şekilde "ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir" model ve öncü olma yönelim ve potansiyeli

Çevresel sürdürülebilirlik bakımından,

- Organik tarım uygulamalarının temel kaynak kullanım ilkeleri açısından bilinen en düşük çevresel etkiye sahip üretim yöntemi olarak uygulanması ve yaygınlaştırılmasının sağlanması,

Cinsiyet eşitliği bakımından

- Kadının üretimin her aşamasında varlığının açığa çıkarılması, bilgi düzeyi ve girişimciliğinin desteklenmesini sağlayacak olanakların geliştirilmesi için önemli olanaklar sunması,

çerçevesinde **Yeterli Düzeyde Tatmin Edici (satisfactory)** olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, çalışmanın hedefleri çerçevesinde, GAP OTKP'nin,

- hedef nüfus, faydalanıcılar, bireyler, topluluklar, kurumlar vs. için kalkınma sonuçları ve proje hedeflerine ulaşma,
- tasarım aşamasında tanımlanan ihtiyaçların çözümüne katkı sağlama,

- özgün olarak tasarlanan ya da güncellenen kapsama göre gerçekleşme düzeyi, verimlilik ve sonuç ve çıktıların niteliği,
- tamamı ya da belirli bileşenlerinin sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için belirli başlıkları ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri çerçevesinde alınan dersler ve iyi uygulamalar ortaya çıkarması

bakımlarından, projeye temel oluşturan strateji ve eylem belgelerinde geliştirilerek Küme Yol Haritası ile kapsamlı olarak tanımlanan hedeflere, her bir bileşen kapsamında somut çıktılar üretmesi ile, beklenen sonuçlarına ve tanımlanan hedeflerine büyük oranda ulaştığı değerlendirilmiştir.

ÖNERİLER

GAP Organik Tarım Küme Projesi Değerlendirmesi çerçevesinde, uygulamanın geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve hedeflendiği şekilde örnek bir model olarak öne çıkarılmasına yönelik olarak aşağıda belirtilen öneriler sunulmuştur.

- Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri, 11. Kalkınma Planı, GAP Eylem Planı ve diğer **ulusal ve bölgesel strateji ve planlar ile birlikte; bölgenin iklim değişikliği, ekosistem hizmetleri, doğal kaynak durumu gibi doğal-çevresel verileri dikkate alan; kapsamlı bir mevcut durum temel araştırması hazırlanması** (GAP BKİ, ORKÜDER, Kalkınma Ajansları, Dış Uzmanlar)
- Bu araştırma sonuçları ve projeye çıktıları ile Ölçeklendirme ve Tekrarlanabilirlik çalışması dikkate alınarak, **projeye temel oluşturan belgelerin katılımlı bir süreçte gözden geçirilerek, güncel yaygınlaştırma alanlarının belirlenmesi ve organik tarım uygulamalarının bölgenin tarımsal üretimindeki payının artırılmasına odaklı strateji ve eylem planlarının hazırlanması** (GAP BKİ, ORKÜDER)
- Bu kapsamda Kalkınma Ajansları ile yürütülen **Mali Destek Programı işbirliğinin genişletilerek, toplumsal ve çevresel odaklı projelerde de öncelik alanları ya da kesişen konular arasında yer alması**, (GAP BKİ, Kalkınma Ajansları)
- Uygulama sürecinde öne çıkan **üretimle ilgili etkinlikleri destekleyecek ar-ge ve değer zincirine yönelik kurumsallaşma faaliyetlerinin geliştirilmesi ve desteklenmesinin sağlanması**,
- **GAP ORKÜDER modelinin** Bölgede diğer ilgili ve destekleyici alanlarda **yaygınlaştırılması için eylem planı hazırlanması**, teknik ve mali destek programlarının tasarlanması, uygulanması (ORKÜDER Strateji Planı uygulama ve izlenmesi bu noktada önem taşımaktadır) ile ORKÜDER'in kurumsal güçlendirilmesi
- **GTHB ve Yerel Yönetimler başta olmak üzere, ölçeklendirme ve yaygınlaştırma konularında ortak etkinlik ve işbirliğinin** önemli katkı sağlayacağı kuruluşların etkin katkılarının artırılması için karşılıklı olarak ortak etkinlik ve uygulamaların geliştirilmesi.
- Özellikle kadın üreticilerin organik tarım ve bağlı olarak değerlendirilecek doğal kaynak kullanımı ve verimlilik, ekosistem hizmetleri, sürdürülebilir turizm gibi konularda farkındalık ve kapasite güçlendirme çalışmalarının geliştirilerek ve yaygınlaştırılarak sürdürülmesi,
- Genelde yöre kadınlarının, özelde de organik üretime etkin olarak katılan ve emek veren kadınların, üretimde harcadıkları emek ve zamanın günlük yaşamlarında diğer ihtiyaç ve çalışmalarının üzerinde ek bir yük haline gelmemesini sağlayacak aile içi, hatta kooperatifleşme ve imece yoluyla paylaşımlı üretim planlamasının geliştirilmesi,
- Değer Zinciri çözümlemesi temelinde **kapsama alınan sekiz ürün dışında kalan ürünler için de benzer süreçlerin işletilmesine yönelik çalışmaların GAP BKİ ve ORKÜDER işbirliği ile yürütülmesi**, bölge düzeyinde organik tarım uygulamalarının geliştirilmesine ve böylelikle GAP Organik Kümesi'nin gelişmesi ve markalaşmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Bunlarla birlikte, benzer ölçekteki kalkınma proje ve programlarında olduğu şekilde, **projenin kapsamlı bir uygulama sonrası etki değerlendirmesinin, uygulamanın tamamlanmasını takip eden bir ve üç yıllık süreçte yürütülmesi ile elde edilecek sonuçlar açısından daha fazla ve güncel veri sağlanarak**, projenin ya da uygulamasının çıktı, sonuç ve etkilerinden yararlanılarak **geliştirilecek diğer proje ve etkinliklerin tasarım ve izleme-değerlendirilmesi aşamalarında önemli katkı sağlayacaktır**.

Ayrıca, EK-3'te sunulan saha ziyareti notlarında yer alan, uygulayıcı ortak ve faydalanıcılar tarafından dile getirilen konu ve önerilerin de incelenerek, OTK'nin gelecek dönem uygulamalarının tasarlanması ve geliştirilmesinde değerlendirilmesinin önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5. EKLER

EK-1. Kaynaklar

- **Analysis of Organic Clusters and Value Chains in South-Eastern Anatolia**, Nisan 2011
- **GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamalar Mali Destek Programı İzleme ve Değerlendirme Raporu (1. Faz)**
- **GAP Organik Tarım Değer Zinciri Pilot Uygulamalar Mali Destek Programı Başvuru Rehberi**, Karacadağ Kalkınma Ajansı, 2016
- **GAP OTKP Sonuç İzleme-Değerlendirme ve Etki Araştırması İş Tanımı**, UNDP, Mayıs 2018
- **Güneydoğu Anadolu Bölgesi Organik Tarım Kümelenme Girişimi Yol Haritası**, T.C. Kalkınma Bakanlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, Ocak 2012
- **Kurumsal Kapasite Geliştirme Faaliyetleri İzleme ve Etki Değerlendirme Sonuç Raporu**, Dr. Semra GÜRBÜZ, Mayıs 2018
- **Kurumsal Kapasite Geliştirme Faaliyetleri İzleme ve Sonuç Raporu**, Dr. Semra GÜRBÜZ, Ocak 2018
- **Organik Pamuk Sonuç Raporu, 2013**
- **Pilot Projeler İlerleme, İzleme-Değerlendirme Raporları (2014-2016, 6 Dosya)**
- **Proje Kavramsal Not ve Faaliyet Planları (3 Proje)**
- **Project Progress Report No.33 (1.1.2018-31.03.2018)**
- Tektaş A., Özertan G., Helvacıoğlu A.D. ve Karapınar B. (2018). **GAP Organik Tarım Küme Projesi Raporu: Ölçeklenebilirlik ve Tekrarlanabilirlik**, UNDP, Ankara, Türkiye.
- <http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/projects/organic-agriculture-cluster.html>
- www.gaporganik.org

EK-2 Araştırma Güncesi

Tarih	Yer	Kurum/Kuruluş	Görüşülen Kişiler
21/05/2018	Şanlıurfa	GAP Bölge Kalkınma İdaresi OTKP Proje Ekibi	Arzu KARAARSLAN AZİZOĞLU, Proje İdarecisi Mehmet AFŞAR, GAP BKİ -Koordinatör Hakan YILDIZ, GAP BKİ – Uzman Murat CANDEMİR, UNDP
21/05/2018	Şanlıurfa	Harran Üniversitesi Ebrulim Zeytinyağı Tesisi	Dr. Ebru SAKAR, Ziraat Fak. Öğretim Üyesi
22/05/2018	Gaziantep	İpekyolu Kalkınma Ajansı	Osman TOKSİN, İ-D Birim Uzmanı Mehmet MİMAROĞLU, İ-D Birim Uzmanı Serhat KARADUMAN, PYB Uzmanı
22/05/2018	Kilis	Kilizi Organik Zeytin Üreticileri Birliği	Hüseyin POLAT, Birlik Başkanı
23/05/2018	Mardin		Dr. Semra GÜRBÜZ, Proje Danışmanı
23/05/2018	Mardin	Dicle Kalkınma Ajansı	Yılmaz ALTINDAĞ, Genel Sekreter Bekir BOZBAY, İ-D Birim Uzmanı Naif ÇİFTÇİ, PYB Uzmanı Sihhat TOKTAŞ, PYB Uzmanı
24/05/2018	Diyarbakır	Karacadağ Kalkınma Ajansı	Hasan MARAL, Genel Sekreter Nusret MUTLU, GAP BKİ E.K. Genel Koordinatör Eser Çağlar YILMAZ, İ-D Birim Uzmanı Bünyamin SÜNE, PPK Birim Uzmanı
24/05/2018	Diyarbakır	Dicle Üniversitesi	Dr. Gültekin ÖZDEMİR, Ziraat Fak. Öğr.Üyesi Dr.Muzaffer DENLİ, Ziraat Fak. Öğr.Üyesi
25/05/2018	Diyarbakır (Eğil-İlgın)	Eğil Organik Tahıl Üreticileri Birliği	Ahmet ŞİMŞEK, İlgin Köyü Muhtarı, Birlik Bşk. Ahmet Akkoyun, Birlik Kurucu Üyesi Ahmet Şimşek, Birlik Üyesi
04/06/2018	Ankara	UNDP Türkiye	Bülent AÇIKGÖZ, Portfolyo Yöneticisi, Tuğçe TOPALOĞLU DİKBAŞ,
04/06/2018	Ankara	Kalkınma Bakanlığı	Pınar TOPÇU , Tarım Dairesi Planlama Uzmanı
08/06/2018	Şanlıurfa	GAP BKİ (Değerlendirme Bulguları Sunumu)	Mehmet AÇIKGÖZ, Başkan Yardımcısı Nusret MUTLU, E.K. Genel Koordinatör Mehmet AFŞAR, Koordinatör Hakan YILDIZ, Uzman Muh yettin SİRER, UNDP Saha Yöneticisi Arzu KARAARSLAN AZİZOĞLU, OTKP Saha Yöneticisi GAP BKİ Birim Uzmanları

EK-3. Saha Ziyareti Notları

Kurum/Kuruluş	Görüşme Notları
GAP Bölge Kalkınma İdaresi (OTKP Proje Ekibi)	Proje hazırlık ve uygulama süreçlerinin gelişimi, pilot uygulamalar, kurumlarla ilişkiler, saha çalışmaları ve edinilen deneyimlere ilişkin kapsamlı bilgi edinildi.
Harran Üniversitesi - Ebrulim Zeytinyağı Tesisi	- GAP OTK Projesi kapsamında ilk salamura tesisi oluşturuldu, çıkan zeytinlerin değerlendirilmesi amacıyla bölgede olmayan bir işti, pilot başlatıldı. Urfa'da, çoğunluğu Suruç'ta 12 çiftçi organik tarıma geçti. Salamura eğitim, zeytinyağı tadım eğitimi, vs. verildi. - Yerli ürünler, çizme ve kırma şeklinde hem siyah hem yeşil salamura. - Bütçe 108.000 TL - Sonra ikinci projede zeytinyağı kapasite artırımı projesi. Bölge çiftçisine daha iyi hizmet vermek amaçlı kapasite 40 tona çıkarıldı. Tadım, budama, gübreleme, hastalık ve zararlılarla mücadele konularında eğitimler verildi, çiftçi bilinçlendirilmesi için bahçelerde uygulamalı eğitim verildi. BU proje kapsamında 30 çiftçi organik tarıma geçti. - Ürünler çiftçilerden satın alındı veya pazar bulunmasına yardımcı olundu. - Üretici dilerse alıp götürüyor, dilerse üniversite alıp satıyor. Gelir hediye malzemesine gidiyor. - Suruç'ta köy odalarında toplantılarla başladılar, önce bize ne vereceksiniz diye sordular, organik tarım şirketleriyle işbirliği için de gübre temin edildi. İkinci projede ise nitelikli sıkım ve kalite artışı sayesinde kazanmaya başladılar, eğitimler sayesinde bakım, budama vs. işlerine önem vermeye başladılar. - Bozova, Hilvan, Akçakale bölgesinde eğitimler, basın-yayın, afiş, vs. ile markanın tanıtımı sayesinde duyuruldu. - İlk başlarda "organik tarım olmaz" yaklaşımıyla bir direnç oluşmuş ancak uygulama ilerledikçe yargı değişmiş, sahiplik artmış. - Proje uygulamasında GAP BKİ ağırlıklı etkin bir iletişim sağlanmış. - Bu proje reklam açısından da verimli oluyor. - Teknokent ve üniversite sahipleniyor o nedenle sürdürülebilirlik açısından sıkıntı görünmüyor. 2013'te ilk makinelerini üniversiteden BAP kapsamında almışlar.
İpekyolu Kalkınma Ajansı	- Ajanslarla UNDP-GAP BKİ Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Programı da yürütüyor. - İlk çalışma, ortaklaşa işbirliği çerçevesinde, GAP BKİ, UNDP, İKA Ortaklaşa yürütüldüğü Organik Tarım Destekleme Pilot Uygulama Mali Destek Programı 2015'te yapıldı. 2015 programında Kamu ve KOBİ olarak destek verildi. İlk çağrıda organik tarıma ilişkin projeler kara amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından fazla talep görmedi. Bölgede organik tarım konusunda fazla yönelim gözlenmedi. GAP OTKP çiftçiler tarafından duyulmaya başladı, bunun da etkisiyle. 2016 yıl mali destek programında başvuru sayısı arttı. 2016 destekte 7 proje: 1 KOBİ, 2 Birlık, 2 Ticaret Borsası, 1 Belediye, 1 İl Müdürlüğü desteklendi. 1 Ticaret Borsası Projesinde işin %95 uygulanmasına karşın, kurulum işlemlerinin tamamlanmaması, proje ortağından kaynaklı ve kurumsal sıkıntılar nedeniyle proje sonlandırılmadı. Proje için ve benzer projelerde Makine Müh. Odasından denetim yaptırıp uygunluk raporu aldıyorlar. Sistemlerinde projelerin izleme süreçlerinde risk formları var, kullanıyorlar. (Arzu-Not: Proje ortağı (Yeditepe Üniversitesi) GAP BKİ nezdinde sicilleri zedeleni. Aynı üniversite ekibinin başka projelerde de dahilliği ve olumsuz uygulamaları gözlenmiş) - Bu tür çalışmalarda (yerel ve bölgesel araştırma-akademik kuruluşların) bölgesel ortak olması çok daha yararlı olacaktır. Mevcut araştırma merkezi ve üniversitelerin mevcut kapasitelerinin yeterli ve yetkinliği, proje yönetimi konusunda yetkinlikleri var, bu noktadan ve araştırma kapasitelerinin bulunmasında dolayı geliştirilebilir. Yerelde yürütülmesinin ayrıca kurumun izleme ve eşgüdümün verimli yürütülmesi açısından da önemli. Bu tür yapıların kurulması çok önemli katkı sağlar, GAP BKİ bu işleri iyi koordine ediyor. - Mevcut koşullarda kar amacı güden kuruluşların organik yatırımı yapması pek mümkün olmayabilir. - Bölgede büyük ticari işlemcilerin bulunması nedeniyle birlikler üzerinden OTKP çalışma yürüttü (Arzu) - Organik belirli bir alan, pazar var olsa da üretici ve tüketici tarafından farkında olunması gerekiyor. Organik bilinci üreticilerde de tüketicilerde de yeterli değil, dolandırıcılığa da açık bir sektör. - Proje yürütücüleri, Ajans uygulamalarında talep edilen çalışma ve raporlamaları beklenen kapsam ve nitelikte alınamayabiliyor. - İlgili uzmanların bilgi ve birikimleri, kurum deneyimleri (Arzu hn. Ajans deneyimi olması gibi) nin de katkısıyla, Ajans-BKİ eşgüdümünün geliştiği gözlemleniyor. Bu da önemli düzeyde birikim, emek ve zaman gerektiriyor. Bununla birlikte Ajans Genel Sekreterliği ile GAP BKİ Başkanlığı eşgüdüm toplantıları yapıyor. Ancak bu tür toplantılarda izleme ve Program Yönetim Birimi ve konu özelinde gerekli Ajans uzmanlarının da katılımı fayda sağlayacaktır. - Sahada gözleme ile kağıt üzerindeki metnin gerçekliği ve uygulanabilirliği daha doğru belirlenebiliyor. - Kamu mevzuatında devlet teşviklerinin mükerrer kullanılmaması konusunda bir kural var. Aynı faaliyet için ayrılan kurum bütçeleri Ajansa sunulan benzer projede eş finansman olarak kullanıyorlar.

	Kurumlar üzerinden tahsis yapılan malzemelerin 3 yıl amaç dışı kullanımı yapılamıyor, Ajans birimleri denetimini yapıyor. Diğer benzer kurum teşvik ve desteklerinde hassaslar. - Ajansların dahil olduğu yerel uygulamalar (belediye park, vs.) görel olarak daha güvenilir ve hedefe uygun yürütülüyor. - Proje hibe desteklerinde fikri olan yararlanıcılara hazırlık süreçlerinde rehberin OTADAM uygulaması çerçevesinde teknik destek masaları kurulmuş. Kılavuzun anlatılması ve soruların yanıtlanması yapılmış. - En büyük kazanım çiftçilerde Organik Tarım bilincinin artırılması oldu. Ürettikleri ürünün katma değerinin yüksek olmasının faydasını görmüşler, başta anlamadılar, ancak kendilerinden gelen geri dönüşlerde olumlu sonuçlar iletili. Organik tarım konusunda uygulanan en büyük boyutlu ve etkisi yüksek projeler oldu. - GAP OTKP ve Enerji projesinde geliştirilen işbirliğinin devamı ve geliştirilmesi önemli ve yararlı olacaktır. Enerji projesinde daha sayısal ve somut görünüyor. Bu sonuçlar bir tür portaldan takip edilebilir. - Enerji Projesinde tek sahada uygulama ile fizibilite yapan GAP BKİ Projesi oldu. Sadece %30-35 katkısı olmuş GAP BKİ'nin, kalanını şirketler kendileri sağladılar.
Kilizi Organik Zeytin Üreticileri Birliği	- Kilis tarihsel olarak Osmanlı döneminden zeytin tedariki yapılan bir bölgeymiş. İtalya Roma'da bulunan zeytin fabrikasında zeytinin anavatanı Kilis-Kürtüdağı olarak yazıyormuş. Afrin sınırın diğer tarafı, orası da zeytin bölgesi. - Bölge zeytin-zeytinyağı konusunda tarihsel bir bölge. Geçmişten kaçakçılık ile ekonomik gelir sağlandığı için zeytin konusuna önem verilmemiş. Kurulan tesisler Nizip'e götürülmüş. - Kocabeyli köyünde geçmişte olumsuz kooperatif deneyimleri olmuş, bir öneriye istinaden kadınlar tarafından bir kooperatif kurulmuş. Koyun dağıtımından faydalanmışlar. O dönemde zeytin birliği kurulması planları varmış, o dönemde organik tarım teşvikleri varmış. Bölgede gübre ve ilaç kullanılmadığından organik için uygun. Mevcut organik zeytin çalışmaları vardı ancak bir birliklilik yoktu, Birlik fikri gelişmeye başladığı 2007 -2008 döneminde GAP OTKP uzmanlarıyla tanışmışlar, ayrıca toplantı larda proje ekibinin öneri ve teşvikinin kuruluta katkısı olmuş. - Kalkınma Bakanı Cevdet Yılmaz'a ziyarete gitmişler. Destek sözü almışlar, GAP OTK Projesine yönlendirmiş. - Bu arada uzun tartışma ve incelemeler yapılmış. Birlik yapılanması yapılmış. 2011-2012 Organik küme toplantısına davet edilmiş, katılmış, çalışma gruplarına katılmış, grup başkanı aday gösterilip seçilmiş. Toplantılarda yoğun tartışmalar yaşanmış. - İzmir'deki fuara kendi kaynaklarıyla bilgi edinmek için katılım sağlamış. - Proje 2012'de ilk başvuruyla başlatılmış. Zeytin festivali planlamasına başlamışlar. Festival için Kalkınma Bakanı katılımıyla düzenlendi. Sonrasında proje onaylandı. Tesis bina yapımı da o süreçte gündeme gelip onaylanmış. Murat bey, Bülent bey, Güray bey destekleriyle uygulama hızlandı. - Arazi birlik tarafından satın alındı, tesis UNDP ekibi ile işbirliği içinde tesis projesi geliştirildi. Bu süreçte, 2015'te tamamlandı Kilis'in en çağdaş zeytin tesisi ortaya çıktı. Açılışı Kalkınma Bakanı ve UNDP Başkanı (H.Clark) yaptı. - Bu tesisle Kilis'te zeytin üretilebileceğini, kaliteli mal çıkarabileceğinin farkına vardı. Bu da GAP BKİ – UNDP sayesinde oldu. - Bu süreç sadece organik değil diğer zeytin üreticilerinin de uygulamalarına yansdı. Çiftçinin kazanmasını da sağladı. Çiftçiden düşük fiyatla alıp 4-5 TL'ye satılan zeytini, İzmir –Ege ölçütlerine getirmişler. - Sonraki süreçte İpekyolu ile GAP BKİ ve ayrıca Güdümlü Proje ile tesis geliştirildi. - Festival tekrar Bakan katılımıyla yapıldı, bölgede başka konularda festival ve etkinlik düzenleme başladı, birlik kuruluşu sayısı artmaya başladı ve Kilis'te birlikleşme örnek gösterilerek GAP'ta yaygınlaştırma yapıldı. (Arzu: Burada liderliğin önemini, her işin ve sürecin etkin izlenmesi ve yerel liderliğin geliştirilmesine katkı sağlandığı vurgulamak gerekir. Bu örnekte daha sürdürülebilir birlikler kurulmasına odaklanıldı.) - Salamura tesis planları oluşmuş, Ajanstan Güdümlü Proje için girişimde bulunmuşlar ve sürecin önünü açan kadın kooperatifiyle birlik ortaklığında salımlar tesisini yapmışlar, işletmesi kooperatife ait. Kooperatifle birlik karşılıklı olarak zeytin alış-verişi konusunda öncelikli olarak birbiriyle anlaşmış. - Bakanlar, TOBB ve meslek örgütleri ziyaret ediyor. - Üretici ve halk proje uygulamalarından memnun. Zeytin denildiğinde birlik ve kilis akla geliyor. Kilis ve kilis zeytini imajının kurtarılmasına önemli katkı sağladı. 2008-2010 döneminde bölgede Nizip (ÜLFET Koop.-1970'lerden itibaren) öne çıkardı, bu tesis sayesinde Kilis öne çıktı. Nizip içinde nedeni ve nasıl tartışılarak, nasıl birlik kurulur, nasıl başarılı uygulamalarına başlamışlar. Nizip'teki tesisler küçük çaplı bireysel üretici tesisleri, organik değil. - Bu destek ve süreç olmasaydı yine zeytin işi yapıldı ancak birlik de ticari işletme olurdu ancak bu düzeyde ve kalitede, uzun süreli olamazdı. Emeği geçen herkesden Allah razı olsun. 50 bin kişiye yakın çiftçiye, fiyat artışı ve üretim kalitesini de artışı sağlaması sayesinde katkı sağladı. - Ulusal gıda perakende zincirlerinde var, yurtdışı ihracatları var. Kendi ekipleriyle tüm işleri yürütüyorlar. 2 Ziraat Mühendisi, 1 Organik Tarım Teknisyeni, 1 Gıda Mühendisi, 1 Muhasebeci, 1 Memur, 1 Elektrikçi, 1 Makina ustası, 3 İşçi. Yabancı dil bilen personel mevcut. - GAP BKİ bu destek ile çok önemli bir katkı ve "aşevi" ürettiler. 2019 içindünya markası olma ve güneş enerjisi-enerji verimli yapmak. Örnek tesis olarak bölgede her ilden incelemeye geliyorlar.

Dr.Semra Gürbüz	• 2012 6. Ayda çalışma grubu yöneticisi olarak dahil oldu. Kurumsal Kapasite ve Tanıtım-Pazarlama çalışma grubu. Ayrıca OTADAM grubunda da yer alıyordu. 2013 sonuna kadar. • 2014'ten sonra projede kısa dönem uzman olarak ağırlıklı olarak raporlamalarda dahil oldu. • Grup çalışmalarında sıkıntılar: yüzyüze iletişimde sorun yaşanmıyordu ancak bilgileri edinmek, geri dönüşleri alabilmek ve ilerleme kaydetmek için çok emek ve zaman ayırmak gerekiyor. • Katılım ve ilgi yüksekti. Umulmadık kişi ve kuruluşlardan geri dönüşler alınabiliyordu. Örneğin bir düzenli satış noktası açılacaktı, Siirt Arı Yetiştiricileri birliği ufuk açıcı konuşmaları, öneri ve uzun vadeli düşünceleri, kümenin devamlılığı ve uzun vadede gelişmesi için önemli katkılar sunmuşlar, kazanç olmadan, maliyetine bal verebileceklerini iletmışler. • Kişiler arasındaki iletişim ve diyalogun gelişmesine, karşılıklı alışveriş yapmaya başladılar, farklı il ve üretici örgütleri arasında bir birliktelik, deneyim paylaşımı ve iletişim ağı oluşması sağlandı. İş olanakları dışında bir insani iletişim ortamı da oluşmuş. • MDP uygulaması ile proje hazırlama ve yürütme konusunda da kapasite artışı sağlanmış oldu. • İç pazarda zaten ürün belirli miktarda üretilip tüketildiği için dış pazara sunumu konusunda talep karşılanılamıyor. • Tarım bakanlığı da organik üretimi destekliyor, bakanlığın da destek ve ilgisini çekmeye çalıştılar (organik pamuk örneği), bir noktaya kadar başarılı olundu ancak Tarım Bakanlığı'nın devamlılığı sağlamak için stratejik ürünlerde teşvik edici bir destekleme sistemi yok. Defalarca bakanlık ziyaret edildi. • Diyarbakır'da da pamuk konusunda uygulama oldu, Bölgedeki üretime Ege'den talep geldi ancak kar düzeyi yeterli olmadığı için üreticiler ilgilenmedi. Tarım İl Müdürlüğü OTKP kapsamındaki eğitim ve uygulamasından olumlu görüş ve yaklaşımlarını iletmışler. Ancak destekleme konusu Bakanlık Merkezinden belirleniyor. Bakanlığın pamuk için belirlediği kategoriye verilen destek, ticari açıdan, özellikle organikte ihtiyacı karşılayamıyor. Bakanlıkça tesvikin gerçekleşmesi hesaplanması gerekiyor. • Projenin en önemli katkısı organik tarımın duyulması, belirli sayıda üyesi olan az sayıda birliğin üyelerinin artması, yeni birlikler de kuruluyor. • Doğrudan sıcak para getirebilecek şekilde pazar sıkıntısı olmadan ürünleri pazarlama sıkıntıları olmuyor. • Büyük tekstilciler her zaman çok yakın durmadılar, sadece (Sanko gibi) sosyal sorumluluk gibi bakmışlar. O nedenle tekstil konusuna projede fazla odaklanılmamış. 2016 ya kadar yapılan toplantılara katıldılar ancak çok etkin olmadılar. • Sektörün organik üretim konusunda da çekince ve sorunlar olduğu için somut başarı öyküsü yok ancak kapasite artışı ve Tarım Bakanlığı gündemine sokmak olarak yapılan çalışmaların katkısı söylenebilir. • Gıda bileşeninde çok ciddi birlikler oluştu. Birlikler kuruldu. • Projenin işbirliklerini geliştirme hedefi kapsamında, kim, kimi, ne zaman nerede araması gerekiyor biliyor. Örneğin Kilizi üniversiteyi, laboratuvarı, ilgil ulusal ve uluslararası paydaşları tanıyorlar. Atmosferi koklayıp piyasayı tanıyorlar. Teknik terimleri, süreçleri ve işlemleri fazlasıyla etkin olarak yürütebiliyorlar. Gelişmiş vizyonlara, bakışa sahip olabiliyorlar. Maddi hesap yerine daha büyük ve ileriye yönelik hedeflere yönelebiliyorlar, bilgi paylaşımı ve benzer uygulamaları esinlenme artmış durumda. Diğer illerdeki işlerini ve pazar alanlarını da bu ilişkiler sayesinde güçlendiriyorlar. • Kalkınma Ajansları bölge için önemli, bu süreçte, bu konularda ajanslarda da bir kapasite oluşmuş durumda. Bölgedeki ilgililerle etkileşimde bulunmuşlar. Örneğin Eğil'de ihtiyaç duyulan paketleme malzemesinin temini için İpekyolu Ajansına gidilerek G.Antep'teki ilgili şirketlerle görüşme için katkı alındı, böylece değer zincirindeki tüm ilgil paydaşlar bir araya gelmiş oldu. • Paydaş grubunun eğitim, hareket kabiliyeti, projenin 9 ilde uygulanmış olması dikkate alınınca iyi bir noktaya gelinmiş durumda. 6 yıldır bu işi bırakmadılar, iyi bir altyapı oluşturulmuş, devam ediyor. GAP BKİ ve UNDP katkısı çok önemli. Örn. Kilizi yapım işinde fizibilite üstünde maliyet nedeniyle bütçe kısıtları ortaya çıktığında UNDP ek destek (UNHCR) temin edildi • Öncülerin çekilmesi durumunda uzun vadede ilerlemeyi sürdürecektir bir yapının bulunduğu söylemek güç, halen daha kişilere bağlı ilerliyor. Kurumsal yapının tam gelişmesi için bir süre daha desteklenmesi gerekiyor. • Balıcılarda birlik dışında şirketleşmeler de var, organik tarım şirketleşmeler üzerinden de devam eder, birlik oluşumu şeklinde devam etmesine sorular oluşabilir. Bir anlamda doğrudan üreticiyle yürütülen faaliyetler Tarım Bkn. Görevi olması nedeniyle , daha çok birliklerle bağlantı üzerinden işler yürütülüyor. • Desteklere ve olanaklara nasıl ulaşacaklarını artık bildikleri için gereklikçe ajans vs. ile irtibata geçebilirler. Ancak projenin tamamlanmasından sonra ivme ve hareketlilik bir miktar azalabilir. GAP BKİ nin burada alt kümelerin yalnız olmadıklarını, bu işlerle uğraşanlar olduğunu bilmek, GAP BKİ'den dönem dönem konuyla ilgil uzmanlarla görüşebilmeleri süreklilik açısından önemli olur. (Arzu: Bu süreçler GAP ORKÜDER üzerinden yürütülmesi planlanıyor, bu kapsamda dernekte uzman bir personel istihdamı söz konusu) • Kalkınma ajansları burada kritik bir noktada, küçük destekler vermeye devam edebilirler. Deneyim paylaşımı toplantıları ile iletişim gelişiyor, ufuk açıcı oluyor. Bu destek ve toplantılara devam ederlerse önemli katkı sunar. Örn: Ajans Teknik Destek Programlarından faydalanmak. • Projenin tamamlanması ve kademeli çekilmesi için doğru zaman. Alt kümelerin oluşturulması bakanlığa sunulacak. • Whatsapp iletişim grubu kurulmuş, oradan güzel paylaşımlar yapılmış, işbirliği ve iletişim gelişmiş.
-----------------	---

Dicle Kalkınma Ajansı	- GAP BKİ ile ortak organik tarım ve enerji verimliliği projesi yürüyor. GAP Bir program uygulamak istediğinde protokol çerçevesinde Ajans mevzuatı çerçevesinde yürütülüyor. OTKP de Ajansın katkısı olmadı sadece GAP BKİ kaynak sağladı. - Uygulama proje teklif çağrısı yöntemiyle yürütülüyor. Seçim ve değerlendirme süreci MDP usullerine göre uygulanıyor. Kar amacı güden ve gütmeyen olarak iki ayrı kapsamda uygulandı. 5 projeye destek verildi, 1 tanesi feshedildi, Batman Belediyesi projesiydi, proje ekibi işten çıkarılmış. - Uygulanan bu projeler kovan vs. ve malzeme satın alma olarak gerçekleşti. 1. Siirt- Efe Arıcılık proje zamanında 2017 – 11. Ay tamamlandı. Tamamlanması dönemi arıcılık mevsimi olmadığı için etkisini tam ölçülemedi ancak bu mevsim izlemesi yapılarak usulen ve ödemelerde de tamamlanacak. 2. Şırnak Arıcılar Birliği üyelere dağıtmak üzere kovan aldılar. Nisan 2018’de bitti. Aynı şekilde izleme yapılarak son ödemeleri yapılacaktır. 3. Şırnak – Şeyh Nuh Arıcılık, malzeme alımı. Nisan 2018 de bitti, aynı şekilde izleme yapılarak tamamlanacak. 4. Derik’te zeytin – Derik Kalkınma Derneği zeytin işleme tesisi kurdu. Makine desteği sağlandı, nihai rapor aşamasında. Aynı şekilde izlemesi yapılarak değerlendirme sürecinde. - Projelerle organik kovan sayısının artırılması sağlandığı söyleniyor. Geri dönüşleri yapılacak izleme sürecinde tespit edecekler. - Örneğin meyvecilik geliştirme desteği vermişti DİKA, benzer uygulamaları GAP BKİ işbirliği ile yapmak isterler. - Kurumlar arası işbirliği ve iletişim verimli ve olumlu yürütüldü. GAP BKİ eşgüdümünde fuarlara gidildi (Almanya), GAP BKİ kurumlar arası işbirliği için toplantılara davet ettiler. Derneğin kuruluşundan bahsedip ajansların nasıl bu derneklere destek verebileceği konuşuldu, Teknik Destek kapsamında katkı sunulabileceği iletili, derneğin Şırnak için başvurduğu bir TD de onaylandı ve uygulandı. - GAP BKİ ile yapılan (OTKP ve Enerji) çalışmalardan artan bir kaynak varmış, o kaynakların farklı programlarda ayrı bir formatta, yine aynı alanlarda kullanılmak üzere bir ortak program çalışmaları mevcut. - GAP BKİ ile yürütülen çalışmalarda edinilen deneyim ve ölçütlerin değerlendirilerek diğer desteklerde temel ölçütler arasında yer alması sözkonusu olacak. - Uygulama sürecinde gecikmeler, bölgenin özel koşullardan dolayı saha uygulamasında aksaklıklar nedeniyle 1 yıl olarak planlanan projelerde sonuçların gözlenmesinde gecikmeler meydana geldi. Daha önce bu tür bir program deneyimi olmadığından GAP ile müzakere edilmişti. Başvurularda 12 ayı geçmesin diye belirlenmişti. Bundan sonra edinilen deneyimlerden yararlanacaklar. - TD kapsamında halen işlemleri süren İl Tarım organik tarım eğitim projesi başvuruları var. Güdümlü Proje kapsamında Şırnak’ta organik de kapsayan “bal kümesi” oluşturma başvuru aşamasında bir proje süreci devam ediyor.
Karacadağ Kalkınma Ajansı	2015’ten bu yana OTKP – MDP kapsamında 15 proje onaylanmış, 3 adet işin başından fesh edilen (1 tanesi şirket TKDK projesiyle birlikte planlanmış, o olmayınca bunu da yapmamış, 1 tanesi Lice’de SYDV koşullardaki değişikliklere dayalı, güvenlik vs. zorunlu nedenlerden, 1 adet dernek organik nar ve çekirdek yağı eş finansman -123.000 TL karşılanamamış), 12 proje sonuçlanmak üzere. 12 içindeki bir tanesi, Siverek Kaymakamlık projesi, idari bir sorun (önceki kaymakamlık projesi olması, FETÖ meselesi, vs.) nedeniyle planlandığı şekilde uygulanamadı, eksik faaliyet yapıldı, yapılanların ödemesi yapıp proje tasfiye edilecek. - Programın bütçesi ortaklaşa %50 civarı eş finansman sağlanıyor. Bugüne kadar 3.4 milyon TL sözleşme bedelinden, 3,084 %90 civarı harcama yapılmış. - BÖlgede organik tarım konusunda bir ilgi var ama ilgi üretici tarafından gelirken, tüketici kısmında talep konusunda yeterli değil. Bu da üreticiyi endişelendiriyor. Üretim daha çok ilçelerde yapılıyor, ilçelerden bu ürünlerin taşınması ve dağıtımı konusunda yeterli bir düzenek yok, zincirde bir eksiklik gözleniyor. - Bu çalışmada belirli düzeyde talep, üreticinin de talebi olduğu görüldü. Üreticinin teknik ve eğitsel etkinliklerde yetersizlikler nedeniyle tereddütler var ama bu işe girip başarılı olanları gördükçe daha cesaret gelmeye başladı, birliklerin oluşması ve çabaları olumlu etkiler sözkonusu. İlin dağlık, kırsal araziye ve olanaklara sahip Lice, Kulp gibi kuzey ilçeleri ağırlıklı olarak bu kapsamda meyvecilik ve sebzeçiliğe uygun alanlar. İklim şartlarına da uygun üretim ve faaliyetlerin yürütülmesi uygundur. - Ajansın açtığı diğer desteklerden bu ilçeler yeterince yararlanamıyor. Organik tarım başlığı ise tam bu alanlar için uygun. - Diyanet paydaşları geç projeye dahil oldu ancak daha verimli sonuçlar alındı. (Arzu) - Proje üretimlerini yerel marketlerle anlaşarak satışını yapıyorlar. (üniversite-tavuk projesi) - GAP Tarımsal Arş. Tohumluk üretim projesi için ar-ge desteği sağlanmış durumda.
Dicle Üniversitesi - Ekorez	- Proje bilgi notu iletili. Kısa film izlendi. - ekorez.com.tr internet sayfası var. - Ajans MDP ve OTKP dışında GAP BKİ kapsamında ayrı projeleri yürüyor. - Üniversitede organik tarım merkezi kurulmasını planlıyorlar ancak üniversite yönetiminden bu yönde henüz bir destek somutlaşmamış. - Üniversite projesi haricinde Büyükşehir Belediyesinin de projesine uzmanlık desteği sağlıyorlar. Ayrıca ORKÜDER’de de başkandı, ayrılmış ancak etkin destek sağlıyor. - Dicle Organik Meyve Üreticileri Birliği, OTKP etkisiyle kurulmuş, proje ortağı. 540 üye, 5 danışman mühendis var. Yılda 300 ton civarı organik üzüm üretimi. Tüm süreçler Birlik üzerinden yürütülüyor. Birlik üyeleri seçerek alıyor.

	• Üretimi çiftçilerden birlik aracılığı ile üniversite alıp işleyip satışını üniversite yapıyor. İşlemede kullanılan donanımın tasarımını üniversite yaptı, imalatı Denizli’de üretildi. Tamamen yerli tasarım ve üretim. Manisa bağcılık Araştırma Enstitüsü ile işbirliği yürütülüyor. Bölgedeki deneyimlerden Manisa enstitüsü, türler ve uygulama deneyimleri açısından bilgi aktarımı sağlamışlar. Manisa önceki üretim işlem ve süreçlerinden bilgi ve teknik bilgileri alıyorlar, gerektiğinde enstitüden uzman daveti oluyor. Türkiye’deki en büyük üzüm suyu üreticisi, ancak organik değil, Manisaya organik üretimini Dicle öğretmiş oluyor. • Projeye başlamadan fizibilite yapıldı. Tekirdağ, Manisa, Denizli, Tokat’ta Dimes gibi birçok kurum ve şirketi araştırdılar. İşbirliği için Manisa seçildi, en son teknolojiyle üretimi ve Bakanlığın ciddiye almasından dolayı seçtiler. • Ekorez markası yaratıldı. Üzüm ile ilgili tüm ürünlerde, tanıtım amaçlı ürün sepeti yapıldı ve dağıtıldı, fuar dışında tarım bakanlığı etkinliklerine katılım yapıldı. Şu an TKDK’dan Çüngüş’ta özel üretici üzüm suyu (organik olmayan) üretim tesisi kurmak için başvuru hazırlığı yapıyorlar. Ziraat odaları ve meslek kuruluşları tesisleri ziyaret ediyorlar. Muhatap olarak Gültekin hocanın görüşmesiyle süreçler kolaylaştı. • Konvansiyonel başlatılan işleme tesislerinin kuruluşunda bakanlık ne kadar konvansiyonel, ne kadar organik işlem yapılacağına soruyor ve ona göre işletme yapıyor. • İl-ilçe GTHM ile işbirliği içinde, her adımda birlikte çalışma yürütüyorlar. Organik olanla olmayanın ayrılması önemli, il GTHM de bu konuda kapasiteleri artmış ve özellikle verdikleri destekler konusunda da daha dikkatli olmalarına katkı sağlanmış. Bu süreçte GTHB dan Kalkınma Bakanlığı üzerinden GAP İdaresine bilgi sorulmuş. 11. Kalkınma Planı için üniversiteden görüş-katkı dolaylı olarak verildi. • 2015 MDP kapsamında ilk projeyi yürüttüler. Çiftçilere eğitim verme dışında organik için öncelikli bölge belirlemek ve işletmenin altyapısını oluşturdular, daha sonra tesis kurularak işleme başlatıldı. Cam şişede üzüm suyu üretildi, Diyarbakı, İzmir, Şanlıurfa’da etkinliklerde sunuldu. Basın-yayın da görünürlük, tanıtım- bilgilendirme malzemeleri, organik üzüm yetiştiriciliği kitabı hazırlanıyor, uluslararası ziyaretler (Fransa) yapıldı. • Proje sonunda model oluşturuldu, tesis var, sonraki aşamada Birliğin kendisinin yürüterek ticarileştirmeye yönelmesi hedefleniyor. Birlik arazi aldı, daha büyük kapasitei donanım alınmıştı, birlikte mevcut. Dicle’de üretim ve birlik olduğu için doğrudan üretim ve pazarlama yerinde olacak. Üniversitenin bundan sonraki desteği ürün çeşitliliği ve pazarlama konusunda destek olmayı planlıyorlar. Birlik için de “sürdürülebilirlik” sorunu görünmüyor. Sahiplik ve istihdam katkısı nedeniyle geri adım atma ihtimalleri düşük. Birliklerin personel istihdamında teşvik imkanları var. Birliklerde paylaşım ve sahiplik, birlikte üretim bölgede genel bir kültür, ayrıca GAP, İl GTHM ve Üniversitenin işin içinde destekleyici olması da Birlik ve üyelerini teşvik eden bir unsur. • Organik pazarlara önem verdiler. Doğrudan tüketiciyle buluşturmaya önem verdiler. Dicle yerine D.bakır merkez organik pazarda satışa sunuldu. • GAP BKİ OTKP kapsamında yapılan forum çok verimli ve nitelikli gerçekleşti. • THY ile dahi görüşüldü. Ancak bu tür işler sürekli sunum/arz a dayanıyor. Ulusal düzeyde bu tür bir organizasyon yerelde olabilse de ulusalda düzenleyebilecek olan şirketlerle işbirliği yapıyorlar. ORKÜDER’de bu yönde bir yaklaşım var ancak üretici temeli GAP bölgesi, ulusal düzeyde aynı kapsamda bir oluşum bulunmuyor. Bu tür bir modeli Belediyenin organik pazarında hayata geçiriyorlar. Organik tarımın eşitlik ilkesini de hayata geçirmek. Belediye son görüşmede işletmeyi derneğe verebileceklerini iletilmişler. • Kırsalda kümelenme yaklaşımına odaklı başka benzer bir yapılanma bulunmuyor. Ölçeklendirilebilir model çalışması bu açıdan önemli bir katkı (Arzu)
Dicle Üniversitesi – Organik Tavukçuluk	• Organik Etlik Tavuk Yetiştiriciliği projesi, organik ayvancılık ayağı olarak programa sonradan dahil edilmiş. Ajansın MDP kapsamında başvurmuş. Amacı bölgede yapılmayan organik hayvancılığın örnek uygulama olarak yürütülmesi. Geçmişte insanların köy koşullarında gayriresmi olarak organik yakın yapılan üretimin, öylüsü olan bir üretimi kullanmak. • Özellikle girişimcilere gösterilebilecek bir tesis ilk aşama olarak, ikinci aşamasında da yaratıcı genç girişimcilere kurs verdiler (30 planlanmış, 100 başvuru, 50 kişi uygulama). Hem yetiştirme, hem pazarı, hem tüketici tarafını anlatmak... • Öğrencilerinin de katkısıyla iki aşamayı da tamamladılar. Tüm resmi süreçleri tamamlandı, hem de girişimcilere deneyimlere de dayalı uygulamalı anlatmış oldular. Etiketne kadar kendileri tasarlamış. GAP BKİ ve Ajans uzmanlarının büyük katkı ve yardımları oldu. • Program dışındaki diğer projelerinde de hocanın eğitimleri sonrası 20 girişimci tesis kurmuş. Bu programda da kurstan sonra iki girişimci tesis kurmaya girişti. Önceden Köy-Tür’de çalışıyormuş, uygulamadan geliyor. Danışmak için Irak’tan dahi gelenler olmuş. Program öncesindeki çalışmalarından belirli bir alıcı kitlesi var ancak ilk girişim olması nedeniyle, üniversite dışındaki pazara erişim açısından bazı sıkıntılar yaşamışlar. Amaçları doğru kitlelere ulaşabilmek. Önerilerini tesislerin organik sistem üzerine kurulması, gereğinde diğer sistemlerde de kullanılabiliyor zaten. • Yerel market zinciri Çar-Mar’da yeni öğrencilerinin çalıştığı bir tanıtım masası uygulaması başlatmışlar. %95 olumlu geri dönüş olmuş, %5 olumsuz dönüş olmuş ancak olumsuzlar köy tavuğu ile karşılaştırma yapılarak geri dönüş olmuş. Belediye panolarından etkinlik duyuruları da olmuş. • Yerinde ayrıntılı analiz olmazsa doğru çözüm ve sonuç olmaz. Sahada fizibilite çalışması yaptılar. Bu işleri esas yapanların küçük işletmeler olduğunu tespit ettiler. • Organik yem tesisi de kuruldu. Saatte 2 ton, günlük maks. 20 ton üretim kapasitesi var. Üretim yapacak üreticiye ihtiyaç duyduğu yemi de tedarik edebilmek için bu tesisi kurdular. Üretimin tüm ihtiyaç duyacağı malzemelerin üretim ve temin altyapısını kurmuş oldular. Ancak yem için organik

	yem hammaddesi sıkıntısı yaşıyorlar. Sonrası için organik yem alanları tahsis ve üretimi üzerine çalışıyorlar. • Son olarak keçi projeleri var. TÜBİTAK Projesi öğrencilerine yaptırmış oradan çıkan verileri de değerlendirmişler. • Bölgenin-yörenin-köyün koşullarına göre en uygun türü de girişimcilere ve üreticilere öneriyorlar.
Eğil Organik Tahıl Üreticileri Birliği (Ilgın Köyü)	(Sahada söyleşi olarak gerçekleştirildi, not alınmadı) • Köyün temel ihtiyacı tarımsal üretim için su kaynakları yetersizliği imiş. • Uzun çabalar sonucunda, proje kapsamında köye su temini sağlanmış. • Depolama ve damlama sulama altyapısı kurulmuş, • Birlik kuruluşu proje sürecinde gerçekleşmiş. Önce Ilgın köyü, ardından diğer köylerin katılımı sağlanmış. Birliğin üye sayısı 400'ü buluyor. Ancak diğer köylerde yeterli ilgi ve katkının gözlenemediği belirtildi. • Alınan eğitimlerde önerilen yöntemler ve üreticinin çabalarıyla üretimde nitelik ve artış sağlanmış. • Doğru bilgi edinilerek, emek vererek üretim yapmanın önemi vurgulandı.
UNDP Türkiye	• Hazırlanacak değerlendirme raporu önemseniyor. Tüm yönleriyle dikkate alınacak, özellikle gelecek için öneriler önemli • Boğaziçi Ün. danışmanları proje ile oluşan yapının ve sonuçlarının ülkede önemli bir örnek ve literatüre de katkı olduğunu belirttiler • Proje 2007-2008'de başlatıldı. GAP Rekabet Gündemi'ne giren ilk ufuk belgesiydi. O dönem aynı zamanda Binyıl Kalkınma HEdefleri, hem 10. Kalkınma Planı hem de GAP Eylem Planı ile uyumlu tasarlandı. • O dönemde Kalkınma Ajansları yeni kurulmaya başlanmıştı. Kısıtlı da olsa Ajanslarla istiare sağlandı. UNDP'nin GAP Bölgesindeki faaliyetleri 1990'ların ortasından itibaren. GİDEM'ler vs. ile bölgede bölgede kodlu ya da kodlanmamış öncelikler zaten hazırlanmıştı. • Proje aynı zamanda ülkede o dönem çok bilinmeyen bazı kavram ve yöntemlerin uygulandığı bir süreç oldu. UNDP hem uluslararası yazını hem de diğer UNDP ofislerindeki faaliyetlerin incelenmesi ve yereldeki deneyimlerin sentezlenmesiyle oluşmuş. Bu proje aynı zamanda UNDP Türkiye ofisi ve UNDP RBEC bölgesi için de ilk örnek oldu. • Ekip içi ve yönetimle ilişkiler ortalama üzerinde, çözüm ve eylem odaklı. Ekibin hem yerel deneyimleri, kişisel de uzmanlık birikimleri hepsi bir arada sonuçları etkiliyor. Ekip için kapsamlı ve ayrıntılı tartışma ve değerlendirmeler sonucunda, katılımlı bir süreçle etkinlikler tasarlanıp uygulanmış. • Proje kamu kaynaklı olması nedeniyle kısıtlı kaynaklar üzerinden, verimli bir kaynak kullanımı yaklaşımı ile yürütülmüş. • Proje yerel proje olması nedeniyle proje ofisi yerelde kuruldu. Proje ofisi GAP BKİ bünyesinde ofis kurulması tercih edildi. Amacı BKİ ile UNDP ekiplerinin bir arada çalışabilmesi. Ankara Proje Yönetim Birimi daha çok sevk-idare, kalite kontrol, eşgüdüm sağlıyor, yerel birim daha çok sahada etkin çalışıyor. İlk süreçte proje yönetimi GAP BKİ Proje Koordinatörü ile yakın çalışırken, sistem oturmaya başlayınca, görev ve sorumluluklar saha ekibine devredilmiş. Proje yatırım programında GAP BKİ Projesi. Diğer ortak da Kalkınma Bakanlığı. • Proje bir araç olarak kullanılmış, hedef küme olması nedeniyle daha çok "küme" kavramlarını kullanmışlar. • Projeye 7 yıl önce başladı (BÜlent) ilk biofach'a gidildiğinde ürün yoktu, torbayla götürmüşler. Şimdi ise Tarım Bakanlığı bile OTK standında sunuyor. • Örneğin Kilizi'nde emekleri var. İlk günkü tartışmaları hatırlıyorlar. İhtiyaçları tartışmışlar, UNHCR kaynağı sağlamışlar, İzmir'e gitmişler TARIŞ'e, vs. Dönem dönem UNDP'yi ikna etmekte zorluk çekmişler. Ancak proje ekibi irade gösterip girişime başlamışlar. Somut gösterilebilecek kalkınma çıktısı olarak Kilizi UNDP üst düzey yönetimlerine de yerinde gösterildi. • Yerelde İl Tarım müdürlükleri ilk başladığı süreçten daha fazla ilgi ve yakınlık gösteriyorlar, etkin ve yardımcı oluyorlar. • Kritik, politika belgelerine yansiyabilecek çıktılar, raporlar vs. GTHB ile de paylaşıldı, etkinliklere ilgili GTHB Daire Başkanlığı yetkilileri katılıyordu, ilgili mevzuata yansıtılması konusunda olumlu gelişmeler başlatılmış oldu. • Kalkınma Bakanlığı Kırsal Kalkınma ve Tarım Dairesi olumlu ve sahiplenici bir yaklaşımı var. Bu da önemli bir avantaj. Sahadaki tüm etkinliklere davet ediliyorlar, raporlar paylaşıyor, sağlanan kamu kaynağının etkin ve verimli harcandığı açıkça görülüyor. Kalkınma Bakanlığı 11. Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları kapsamında uluslararası kuruluşlara özel bir toplantı dizisi yapıtı, UNDP davet edildi ve GAP BKİ ve IFAD projeleri paylaşılarak GAP OTKP özel olarak vurgulandı. Kalkınma Bakanlığında Tarım Dairesi odak birim oluyor ve diğer birimlerden katkı bu birim üzerinden alınıyor. • Daha önce GAP BKİ ile Bölgesel Rekabet Gündemlerinin Tasarımı için Araç Seti hazırlandı, GAP OTKP ile de Ölçeklenebilirlik araç seti hazırlanıyor. Ayrıca da konferanslara bildiri-makale de gönderiliyor (örn. Uluslararası Organik Tarım Forumu). Başarı öyküleri hazırlanıyor. • Diğer benzer programlar (IFAD vs.) ile ilişkili olarak UNDP uygulamalarında deneyim paylaşımları diğer programlara etkinlikler, sunumlar, belge paylaşımları, vs. ile paylaşıyor. UNDP burada bir arayüz. Resmi olarak da hazırlanacak ölçeklendirilebilir raporunun paylaşımı ve planlanan Konya-Karaman ve KOP yetkililerini GAP inceleme ziyareti ile yaygınlaştırma ve deneyim paylaşımı sağlanacak. Rapor ile bir stratejik yönlendirme de sağlanabilecek. • Sürdürülebilirlik bakımından da GAP BKİ varlığı, Ajansların varlığı, ORKÜDER'in kurulmuş olması önemli.

	• Derneğin aynı zamanda bir organik tarım danışmanlık merkezi olması ve bu yönde mali kaynak edinmesi ile kaynak sağlayacak. Proje ile derneğe aslında kurumsallaşmış bir ağ ve yapı devredildi. Organik tarım doğa dostu, uygulanan pilot çalışmalar da sadece tarım değil, aynı zamanda çevresel açıdan su kullanımı vs., sosyal katkı, eğitimlerle bilgili bir neslin yetişmesine katkı vermek gibi katkıları oldu. Bu proje deneyimi aynı zamanda UNDP Demining projesine de katkı verecek. • Pilot ürünleri seçerken iklim, su kullanımı, çevresel etkileri vs. dikkate alınarak seçildi. • Örneğin zeyin üretiminde pırna ve karasu zararını ortadan kaldırmak için iki kademeli üretime yöneldi. Böylece atık yönetimi açısından önemli katkı sağladılar. Ayrıca hasat optimizasyonu, su kullanımı vs. önerildi. Pamuk konusunda da kuraklığa dayanıklı tohum kullanılması gibi konularda, GAP BKİ tarafından yürütülen TEYAP gibi programlara ilgili konularda modüller eklendi. • Çevresel sürdürülebilirlik konusunda yeterli çıktıları tespit edip tanıtımını yapmakta eksik kaldık. Büyük etkinlik ve kampanyalar düşünüldü, ancak kaynaklar ve zamanlama açısından odaklanılamadı. • Pilot yapılan çalışmalardan esinleerek yerelde çalışmalar başlamış (örnek: diyarbakırda organik tavuk)
Kalkınma Bakanlığı	• En içe sinen derli toplu projelerden birisi. • 2006 yılından beri Kalkınma Bakanlığında, uzman yardımcısı olarak başladığından bu yana GAP OTK Projesini örnek proje olarak veriyordu. Bu süreçte Türkiye'nin Ulusal Organik Tarım Eylem Planı hazırlanması tedbiri konulmasını yıllık programlara konulmasını sağladı. Yönetim de destekledi ve plana konuldu. Proje sayesinde. • Projenin faaliyetlerine katılım sağlaması, yazışmalar, bilgilendirmeler, toplantılar sayesinde kendileri de geliştirdi ve ulusal programa koyduruldu. Sonrasında da ajans MDP kılavuzlarında da o tedbirlere atıf yapıldı. Ardından KOP, DAP bölge kalkınma idareleri eylem planlarına bu kapsamı dahil ettirdiler. • Proje ekibinin etkinliklerde, muhataplarda, yazışma ve gerekçelendirme vs. konularda dikkatli ve hassas davranması da başarının temel unsurlarından birisi. Aynı idarede dahi başka projelerin de aynı nitelikte olduğu söylenemez. • Kalkınma Bakanlığında iletilen proje talep belgesi çok temiz ve yetkin iletili. • Doğrudan erişim iletişim kurulabilecek nitelikli ve bilgili muhatapların bulunması • Proje bilgilerinin düzenli tutulup anlık bilgi ihtiyacı sağlanabiliyor • “Ben”cilik yok, “ekip” çalışması var. • Kalkınma Bakanlığı ulusal ölçekte SDG koordinasyonunu yapıyor. Bunu yürütebilmek için Görev Gücü (Task Force) oluşturuldu. SDG 2 ve 15 takibi Pınar hanımda. Tarım, Orman bakanlıklarına bakması, aynı zamanda ziraat müh., toprak vs. uzmanlıkları nedeniyle, bu alandaki konuları kendisine danışıyorlar. • Kalkınma Bakanlığı Görev Gücü kararlı olarak SDG ler kapsamında bu proje ve diğer projelerin ulusal düzeyde değerlendirilmesine karar verirse Kalkınma Bakanlığı sektörleri ile etkileşimini sağlayabilirler. • Proje sürecinde alanda çalışan değişik uzmanlarla tanışma ve ortak çalışma geliştirme –sinerji- ağ olanakları arttı. • Sektör iklime bağlı. Muhatapların öğrenim düzeyleri yüksek olmayabiliyor. • Üreticilerin yurtdışı fuarlara katılımının sağlanması önemli. • GAP BKİ dışında 3 tane daha Bölge İdaresi var. Her birinde benzer kümeler için yapılanmalar var. GAP BKİ ve UNDP bunların gelişimine destek olabilir. Yaklaşımı ve yöntemi yaygınlaştırılacak. SDG kapsamında takip edilecek. Yaygınlaştırılacak. (Ancak aynı şekilde değil, ihtisaslaşmış alt kümeler ile devam ettirilmesi öngörülüyor- Arzu) • Arazi Tahribatının Dengelenmesi (ATD-Land Degradation Neutrality) konusunda fayda sağlayan her uygulamanın desteklenmesi. • Ülkede “organik tarım” dendiğinde “ORKÜDER” denebilecek düzeyde olmalı. Uluslararası bağlantılarda vs. Kalkınma Bakanlığı, Tarım Bakanlığı’nın aklına gelecek STK’lardan olması yararlı olur. Ayrıca özel ihtisas komisyonları toplantılarında ÖRKÜDER’in STK olarak akla gelmesi.

EK-4. Değerlendirme Matrisi

Değerlendirme Başlıkları	Değerlendirme Notu ve Açıklama
İLGİLİLİK: Ulusal düzeyde ülke ve halkın ihtiyaçlarına, küresel düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine uygunluk düzeyi	
- Küresel, ulusal ve bölgesel önceliklerle ilgililik. (SDG, UNDCS ve ulusal öncelikler, GAP strateji ve eylem planları, paydaş katılımı, tasarım süreçlerinde ulusal sahiplik dahil) - Tasarım sürecinde tanımlanan toplumsal-iktisadi ihtiyaç ve sorunların çözümüne katkı - Tasarım, uygulama, izleme ve değerlendirmesinde cinsiyet duyarlılık - Bölgedeki diğer ilgili proje ve müdahalelerle geliştirilen bağ ve etkileşim	tasarıdan uygulamaya, tüm süreçlerin; - temel bir stratejik yaklaşım (GAP Eylem Planı, Rekabet Gündemi, Değer Zinciri, GAP Organik Küme, ORKÜDER) çerçevesinde, - bilimsel temelli, - faýdalancı ile doğrudan etkileşim içinde, - katılımlı süreçlere dayalı olarak yürütülmesi bakımından: Yüksek Düzeyde Tatmin Edici
VERİMLİLİK: Uluslararası ve ulusal ölçüt ve kurallara uygun olarak, kaynakların sonuçlara dönüşümünde verimlilik düzeyi	
- Yönetim modeli ve etkinliklerin elde edilen sonuçlar karşısında verimliliği - Uygulanan müdahalenin olmadığı durumda olası koşullar - Ulusal ve bölgesel düzeyde kaynağın yönetişiminin projenin verimlilik ve etkililiğine katkı - Yönetişim yapısının kalkınma amaçları, sahiplik ve birlikte çalışma eylemliliğine katkı - Çıktı ve sonuçların eldesi ve yönetimin yapılabilirliğini sağlama/kolaylaştırma - Çıktı ve sonuçların eldesinde verimliliği artırma yöntemleri - Verimliliği artırma ve birlikte sonuç almada uygulayıcı ortakların kullandığı mal ve idari yöntemler - Karşılaşılan idari ve mali aksaklıklar ve verimliliği etkilemesi - Mali gerçekleştirme	eşgüdüm, yönetişim ve uygulama yapısının; - Uygulayıcı ortakların kurumsal birikim ve deneyileri, - yüksek yerel bilgi ve iletişim olanaklarına dayanması ile, - Özellikle yerelde çözüm odaklı etkileşim ve işbirliği kültürünü, - uluslararası, ulusal ve yerel uzmanlıkları bütünleştirebilmenin başarılmış olması bakımından: Yüksek Düzeyde Tatmin Edici
SAHİPLİK ve ETKİLİLİK: Ülkedeki kalkınma müdahalelerindeki ulusal ve yerel ortaklara etkin bir önderlik örneği olma düzeyi ile Kalkınma müdahalesinin hedeflerinin gerçekleşme düzeyi	

• Hedef nüfus, yurttaşlar, katılımcılar, yerel ve ulusal kuruluşların programı sahiplenme düzeyi, süreci yönlendiren öncülük/katılım yöntemleri • Sahipliğin etkinlik ve verimliliği etkilemesi • Proje belgesinde beklenen/belirlenen kalkınma çıktı ve sonuçlarına ulaşma düzeyi • Yerel ve ulusal düzeyde Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine katkı yol ve düzeyi • Projenin elde edilen çıktı ve sonuçlarının kalkınma sonuçları üretmede sinerji ve uyum • Hedef kitle/yurttaşlarda sağlanan etki • İyi uygulama, başarı öyküleri, alınan dersler ve aktarılabilir örnekler tanımlanma • Projeden kaynaklanan, cinsiyet, kır-kent, kültürel-etnik, vs. farklılaştırılmış etkiler • Ulusal ve bölgesel kalkınmanın geliştirilmesine süreç ve çıktıların katkı sağlama • Kadının güçlendirilmesi ve cinsiyet eşitliği konusunda gelişmeye katkı sağlama • Kalkınma konu ve siyasalarına paydaşların müdahilliğini/etkinliğini artırma • Geliştirilen iş girişimi modelinin kalkınma çabalarına en uygun sürdürülebilir seçenek olma • Uygulayıcı ortakların bölgenin kalkınma çabalarına katma değer sağlama • Etkin karar vermenin güvenceye alınmasında izleme-değerlendirme kullanım • Kalkınma sonuçlarının ölçümüne katkı sağlayacak kullanışlı ve güvenilir İ&D stratejisi kullanım • Kullanışlı ve güvenilir iletişim ve savunuculuk stratejisi	Bölgede, • özellikle sürdürülebilir kırsal kalkınma boyutunda ihtiyaç duyulan işbirliği, • ortak üretim, katılım ve yönetim düzeyinde ve, • paydaşların bilgi ve ortaklığa dayalı girişimcilik etkinliğinin gelişmesine sağladığı görünür katkıyla birlikte, • Artan sahiplenme ve yaygınlaşma hızına, ORKÜDER, OTADAM uygulamalarına karşın, proje süreci dikkate alındığında henüz yeterli düzeyde tabana yaygınlaşamamış olması bakımından: Yeterli Düzeyde Tatmin Edici
SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK: Uzun dönemli sonuçların sürdürülmesinde mali, kurumsal, toplumsal, iktisadi ve çevresel risk düzeyleri	
• Yerel ve ulusal düzeyde karar vericiler ve uygulayıcı ortakların etkilerin/sonuçların sürdürülmesini güvenceye alacak kararları alma ve faaliyetleri yürütme • Ulusal ve yerel düzeyde tekrarlanabilirlik ve ölçeklendirilebilirlik • Sonuçların toplumsal-siyasal koşullara bağımlılık • Ulusal Kalkınma stratejileri ve/veya UNDCS ile ilişkilendirme • Küresel Çevre Faydaları ve projenin gelecekteki etkilerini tehlikeye sokabilecek çevresel riskler	Sonuçların, • ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir başarılı örnekler üretilmesinin projenin temel hedefleri arasında yer alması, • GAP ORKÜDER kuruluşu ve etkin çalışmaları; • GAP BKİ ve Kalkınma Ajanslarının yerel düzeyde mali, uzmanlık ve işbirliği kapasite, deneyim ve taahhütleri; • Kalkınma Bakanlığı tarafından çıktıların ulusal ölçeğe aktarılmasında örnek uygulama olarak dikkate alınması; • uygulamaların çevre ve sürdürülebilir kaynak yönetimi konusunda bilinç ve teknik kapasite oluşturmaları; buna karşılık iklim değişikliği ve doğal kaynak kullanımı açısından mevcut

	öngörülerin henüz yansıtılamaması bakımından:
ETKİ: Projenin toplumsal ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağladığına dair göstergeler	Yeterli Düzeyde Tatmin Edici Değerlendirme ölçütlerine konu sonuçların birlikte ortaya çıkardığı birleşik (kümülatik) etkiler çerçevesinde, proje uygulamasının tamamlandığı tarih itibarıyla: Yeterli Düzeyde Tatmin Edici
Kesen Konular	
Kapasite geliştirme ve Kurumsal Güçlendirme bakımından, - GAP ORKÜDER'in kuruluşu ve proje uygulama dönemi içinde etkinliklere başlaması, - Kalkınma Ajanslarının proje faaliyetleri, süreç ve sonuçlarındaki sahiplik, etkin katkı ve katılımları ile uzmanlıklarının gelişme olanaklarının sağlanması, - Yöre üreticileri tarafından üretici örgütlerinin kurulması, organik üretim ve küme oluşumuna yönelik ilgi ve sahipliklerinin gelişerek, girişimciliğin artırılmasına olanak sağlanması, - Yerel Yönetimlerin, projenin uygulanması ve sonuçlarının yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacak düzeyde farkındalığı, ilgi ve katılımlarında artış sağlanması, Kamusal farkındalık bakımından, - Üreticiler, üretici örgütleri, yerel yönetimler, özel sektörde sağlanan toplumsal, iktisadi ve çevresel katma değere yönelik bilgi ve farkındalık artışının sağlanması, Ulusal kalkınmaya katma değer ya da yenilikçilik katma bakımından, - Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma için proje hedefleri arasında yer aldığı şekilde "ölçeklendirilebilir ve tekrarlanabilir" model ve öncü olma yönelim ve potansiyeli Çevresel sürdürülebilirlik bakımından, - Organik tarım uygulamalarının temel kaynak kullanım ilkeleri açısından bilinen en düşük çevresel etkiye sahip üretim yöntemi olarak uygulanması ve yaygınlaştırılmasının sağlanması, Cinsiyet eşitliği bakımından - Kadının üretimin her aşamasında varlığının açığa çıkarılması, bilgi düzeyi ve girişimciliğinin desteklenmesini sağlayacak olanakların geliştirilmesi için önemli olanaklar sunması, Çerçevesinde: Yeterli Düzeyde Tatmin Edici	